

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до семінарських занять з дисципліни
"Міжнародна екологічна діяльність"

за напрямом 6.040106 «Екологія, охорона навколишнього середовища та
збалансоване природокористування»

Одеса-2016

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до семінарських занять з дисципліни
“Міжнародна екологічна діяльність”

за напрямом 6.040106 «Екологія, охорона навколишнього середовища та
збалансоване природокористування»

Затверджено на засіданні
методичної комісії
еколого-економічного ф-ту
протокол № ____ від ____

Одеса-2016

Методичні вказівки до семінарських занять з дисципліни „Міжнародна екологічна діяльність” для студентів що навчаються за напрямом 6.040106 «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування» [в електронному вигляді]
/Орлова Ірина Георгіївна, к.х.н., доц., 2016 р. – Одеса: ОДЕКУ, 55 с.

ЗМІСТ

1 ПЕРЕДМОВА.....	5
2 ПЕРЕЛІК ТЕМ І ЗМІСТ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ.....	7
ТЕМА 1 – Участь України в міжнародних конвенціях з охорони довкілля. Міжнародне право з охорони навколишнього природного середовища як складова частина загального міжнародного права.....	7
ТЕМА 2 – Поняття та терміни міжнародного екологічного права. Загальні і спеціальні принципи міжнародного права НПС.....	16
ТЕМА 3 – Альтернативні види енергії як засіб попередження зміни клімату. Стратегія та законодавство Європейського Союзу зі зміни клімату. Віденська конвенція про охорону озонowego шару.....	21
ТЕМА 4 –Збереження та охорона біологічного різноманіття у міжнародному праві з охорони навколишнього середовища. Охорона біологічного різноманіття від негативного впливу генетично модифікованих організмів.....	26
ТЕМА 5 – Збереження та охорона повітря у міжнародному праві навколишнього середовища. Конвенція 1979 р. про транскордонне забруднення повітря на великі відстані. Протокол до Конвенції 1979р. про транскордонне забруднення повітря на великі відстані стосовно подальшого скорочення викидів сірки.....	33
ТЕМА 6 – Збереження та охорона навкозземного космосу у міжнародному праві навколишнього середовища. Декларація правових принципів, що регулюють діяльність держав з дослідження та використання космічного простору.....	38
ТЕМА 7 – Регіональні заходи щодо захисту природи (Азово-Чорноморський басейн, Дунай, Карпати). Вирішення питань, пов'язаних з Чорнобильською АЕС.....	44
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	54

ПЕРЕДМОВА

Вирішення екологічної кризи, що охопила всю планету в останній чверті двадцятого століття та на початку двадцять першого століття, можна досягти лише у міжнародному співробітництві. Необхідність міжнародного співробітництва в галузі природокористування й охорони навколишньої природного середовища спричинена: по-перше, глобальним характером багатьох екологічних проблем; по-друге, трансграничним переносом забруднюючих речовин повітрям, водою, міграцією біологічних організмів; по-третє, міжнародним статусом природних систем і об'єктів (Світовий океан, повітряний басейн Землі, навколоремний космічний простір, Антарктида); і останнє - неможливістю вирішити всі проблеми організації раціонального природокористування й охорони навколишнього природного середовища силами однієї країни.

До основних напрямків міжнародного співробітництва необхідно віднести:

- збереження та відтворення природних систем;
- оздоровлення навколишнього природного середовища, несприятливі зміни якого обумовлені антропогенними причинами;
- збереження та відтворення найважливіших природних об'єктів, забезпечення збереження біологічної різноманітності як найважливішої умови стабільного функціонування біосфери;
- створення ефективної системи міжнародної екологічної відповідальності за техногенні й інші дії, що приводять до деградації навколишнього природного середовища, у тому числі за руйнування навколишнього середовища в результаті воєнних дій.

Для реалізації цих напрямків існують різні форми міжнародного співробітництва:

- парламентське співробітництво - координація законодавчої діяльності у вирішенні міждержавних екологічних проблем;
- взаємодія виконавчих структур (урядових організацій) у реалізації міжнародних екологічних програм;
- співробітництво "конвенційного типу", що передбачає єдиний підхід різних держав до вирішення екологічних проблем;
- міжнародний екологічний моніторинг найважливіших природних систем і об'єктів;
- науково-технічне співробітництво, обмін інформацією екологічного змісту, спільне здійснення природоохоронних заходів;
- проведення міжнародних екологічних форумів під егідою ООН і її структур;
- укладання договорів і других видів міжнародних угод (двосторонніх або багатосторонніх конвенцій, протоколів, угод) для координації природоохоронних заходів окремих країн.

Загальний обсяг навчального часу, що припадає на вивчення дисципліни, визначається затвердженням у встановленому порядку навчальним планом, підсумковий контроль (залік).

Метою методичних вказівок є допомога студентам в підготовці до семінарських занять. Для цього по кожній темі семінарських занять наведено теоретична частина та надані контрольні запитання для самоконтролю рівня підготовки до занять.

Знання, здобуті у процесі вивчення дисципліни «Міжнародна екологічна діяльність» забезпечують формування початкових знань з природоохоронного законодавства, навичок використання нормативно-правових джерел, набуття досвіду для роботи за майбутньою професією.

Після вивчення дисципліни студент має опанувати відповідну сукупність таких базових знань, а саме:

Знати:

- основи міжнародного та європейського права навколишнього природного середовища;
- поняття та терміни міжнародного екологічного права;
- основні принципи екологічного права;
- об'єкти та суб'єкти права;
- міжнародні джерела щодо охорони навколишнього природного середовища;
- міжнародно-правові акти у галузі попередження зміни клімату; з охорони та збереження біологічного різноманіття, повітря, Світового океану тощо.

Вміти:

- застосовувати на практиці конвенції та міжнародні угоди щодо охорони навколишнього природного середовища;
- правильно використовувати роз'яснення судових та інших органів у процесі застосування міжнародних норм екологічного права;
- вести пропаганду екологічного законодавства серед населення.

Оцінювання участі студента у семінарському занятті здійснюється відповідно до вимог, наведених у навчальній програмі дисципліни.

2 ПЕРЕЛІК ТЕМ І ЗМІСТ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Практична частина, що проходить у формі семінарських занять, складається з 7 тем, що мають на меті практичне закріплення ключових теоретичних знань у межах дисципліни «Міжнародної екологічної діяльності».

ТЕМА 1 – Участь України в міжнародних конвенціях з охорони довкілля. Міжнародне право з охорони навколишнього природного середовища як складова частина загального міжнародного права.

План:

1. Основні екологічні проблеми в Україні.
2. Міжнародна допомога з питань охорони навколишнього природного середовища.
3. Міжнародне право навколишнього природного середовища як складова частина загального міжнародного права.
4. Етапи становлення та розвитку міжнародного права і міжнародної діяльності.

1.1 Основні екологічні проблеми в Україні.

На теперішній час головними екологічними проблемами, що виникли під впливом антропогенної діяльності, є:

- зміна клімату;
- порушення озонового шару;
- зменшення біорізноманіття;
- забруднення атмосфери та гідросфери;
- утилізація промислових і побутових відходів.

Основними екологічними проблемами з огляду на їх транскордонний вплив за даними Міністерства екології та природних ресурсів України є: радіаційна безпека, якість води, відходи, якість повітря та регіональні проблеми, пов'язані з важкою промисловістю. Мінприроди України висунуло наступні пріоритетні цілі в галузі екологічного міжнародного співробітництва:

- "Участь у міжнародному законодавчому процесі, створенні екологічної політики та співробітництво з міжнародними організаціями
- Впровадження сучасної міжнародної екологічної політики, стандартів і норм, наукових розробок та технологій
- Залучення міжнародної допомоги з питань охорони навколишнього природного середовища, ядерної безпеки та раціонального використання природних ресурсів
- Вирішення питань, пов'язаних із закриттям Чорнобильської АЕС · Двостороннє співробітництво з сусідніми країнами, країнами-донорами та іншими важливими партнерами

- Участь в регіональних заходах з захисту природи (Чорне море, Азовське море, Дніпро, Дунай, Карпати)" [Огляд екологічної діяльності в Україні - публікація ООН 1999р.].

1.2 Міжнародна допомога з питань охорони навколишнього природного середовища.

Найбільш активним є співробітництво з урядами США, Нідерландів, Данії, Канади, Німеччини, Швейцарії. Такі міжнародні організації надають найбільшу допомогу Україні з екологічних питань:

- ПРООН (UNDP);
- Глобальний екологічний фонд (GEF);
- АМР США (USAID);
- Агентство охорони навколишнього середовища США (US EPA);
- Світовий Банк (WB);
- Програма технічної допомоги новим незалежним країнам TACIS;
- Канадське агентство міжнародного розвитку та досліджень (IDRC).

Данія

Співробітництво з Данією з екологічних питань проводиться в рамках програми Tacis, здійснюється Датським Енергетичним Агентством (DEA), Датським агентством охорони навколишнього природного середовища (DEPA) та Датськими консультаційними фірмами. З 1994 року здійснено близько 40 проєктів. Основні напрямки співробітництва: енергоефективність та енергозбереження, міська вода та стічні води, промислові відходи, чисте виробництво.

Канада

Допомога уряду Канади з екологічних питань здійснюється Канадським агентством з Міжнародного розвитку і досліджень (IDRC) в рамках Програми розвитку управління навколишнім природним середовищем в Україні (EMDU), яку здійснено в 2 етапи.

Програма складалася з 2 частин та включала 7 напрямків роботи:

1. укріплення потенціалу управління навколишнім природним середовищем;
2. розвиток людських ресурсів;
3. інформаційні системи екологічного менеджменту;
4. розробка політики та просвітницька робота серед громадськості;
5. екологічні перевірки;
6. зелені технології;
7. контроль за комунальним водопостачанням та забрудненням води.

Нідерланди

Співробітництво з урядом Нідерландів з екологічних питань здійснюється в рамках трьох програм.

Програма PSO є програмою співробітництва з країнами Центральної та Східної Європи і має на меті сприяння передачі економічного знання для

підтримки переходу до ринкової стабільної економіки в цільових країнах Центральної та Східної Європи. Ця програма базується на проектах, які проводяться в тісному співробітництві з цільовими країнами. Мета проектів PSO - сприяти ініціюванню торгівлі, інвестицій та інших форм співробітництва між Нідерландами та східно-європейськими підприємствами. Проекти PSO здійснюються з питань енергозбереження та енергоефективності, міського водопостачання та стічних вод, поводження з відходами.

Німеччина

На сьогодні нам вдалося отримати інформацію тільки стосовно допомоги Україні в рамках консультаційної програми "Трансформ" 1993-1999 рр., в секторі сільського господарства та харчової промисловості. За зазначений період було здійснено 26 проектів.

Проекти, які виконуються під егідою ООН

В Україні проекти з питань енергетики, екології та сільського господарства координуються офісом ПРООН (UNDP). На сьогоднішній час ПРООН веде 7 проектів, крім того. Основні напрямки роботи: біорізноманіття, підвищення обізнаності громадськості, посилення інституційних можливостей екологічних організацій, ідентифікація природних історичних місць, екологічне навчання. Стратегічними напрямками співробітництва є енергоефективність, зміни клімату, транскордонні води, підготовка до конференції міністрів "Екологія для Європи.

Світовий Банк

Допомога Світового Банку Україні з екологічних питань зосереджена на трьох напрямках:

1. Інституційне посилення (2 проекти з питань екологічного менеджменту та національної політики);
2. Портфель проектів GEF - 2 регіональних проекти стосовно біорізноманіття та 1 проект стосовно вилучення з виробництва озоноруйнуючих речовин, та 1 проект з Азово-Чорноморського екологічного коридору;
3. Інвестиційний та LEAP проект в Донецькій і Одеській областях.

У галузі сільського господарства було ухвалено два проекти: "Проект розвитку насінництва", розроблений з метою покращення продуктивності праці у сільському господарстві та сприяння експорту продуктів сільського господарства шляхом виробництва у приватному секторі високоякісного насіння для комерційних цілей, і повністю використаної "Позики для покращення становища в сільськогосподарському секторі", призначеного для підтримки лібералізації торгівлі, приватизації землі та сільськогосподарських підприємств, а також на перебудову в секторі сільськогосподарського виробництва.

Програма Світового Банку в енергетичному секторі була розроблена з метою доповнення ініціатив України та Великої Сімки. Програма складається з "Проекту реабілітації гідроелектростанцій", призначеного для допомоги проведення реабілітації гідроелектростанцій та для покращення системи обліку в країні, і "Проекту розвитку ринку електроенергії", призначеного для підтримки

модернізації енергосектора України та забезпечення енергогенеруючим компаніям фінансово надійного базису. Серед інших проектів є "Проект щодо центральної тепломережі м. Києва", "Пілотний проект для вугільної промисловості" і "Позика для покращення становища у вугільній промисловості".

Планується розпочати програму розробки національної стратегії щодо зміни клімату, яка буде фінансуватися урядом Швейцарії, а Світовий Банк виступає як впроваджуюча установа.

США

Співробітництво зі Сполученими Штатами Америки з екологічних питань координується АМР США (USAID). Активну участь у цьому співробітництві беруть Агентство охорони довкілля США (US EPA) та американські консультативні компанії. Співробітництво з АМР США в галузі екології почалося в 1993 році з проекту екологічної політики та технології (ЕРТ), який функціонував на протязі 5 років. В рамках цього проекту діяла Програма сприяння сталому розвитку в Україні. Робота програми проходила по 5 пріоритетних напрямках, а саме: екологічне управління в промисловості, міське водопостачання та стічні води, сталий розвиток сільського господарства, енергоефективність та енергозбереження, міжнародні екологічні угоди. Екологічна діяльність АМР США на сучасному етапі зосереджена на наступних напрямках: місцеві екологічні програми дій (LEAP), глобальні зміни клімату та енергоефективність, ECOLINCS, Регіональний Екологічний Центр, підготовка до конференції "Екологія для Європи".

В стратегії Місії АМР США в галузі енергетики відзначено, що США буде активно допомагати в завершенні реформи енергетичного та газового сектору та передавати досвід для систематичного реформування систем опалювання та водопостачання на муніципальному рівні. Основними елементами стратегії є: розвиток законодавчої та нормативної бази на національному та регіональному рівнях, реструктуризація, децентралізація та демонополізація енергетичного сектору, підготовка до приватизації та функціонування на комерційній основі, включаючи питання взаємовідносин з користувачами з низькими рівнями доходів та покращення постачання палива.

В сфері змін клімату АМР США пропонує Україні участь шляхом співробітництва уряду, приватного сектору, неурядових організацій при переході до ринкових взаємовідносин, які ґрунтуються на екологічно безпечних технологіях та інфраструктурі.

TACIS

Екологічні проекти програми Tacis проводяться за такими напрямками: енергетика, промислові відходи, міська вода та стічні води, навчання та інформування.

В галузі енергетики всі проекти поділяються на проекти ядерного та неядерного сектору. В галузі ядерної енергетики метою є впровадження

Меморандуму про взаєморозуміння стосовно закриття Чорнобильської АЕС. В неядерній енергетиці існує 3 основних напрямки діяльності:

1. заохочення енергоефективності;
2. підтримка міжнародних фінансових інституцій в їх майбутній діяльності щодо кредитування та підтримки приватних інвестицій;
3. допомога в постачанні палива.

Tacis буде продовжувати допомагати впровадженню рекомендацій Глобальної стратегії енергозбереження шляхом:

1. розробки законодавчо-нормативної, технічної та інформаційної бази стосовно енергозбереження;
2. сприяння фінансуванню, інвестиціям та розвитку бізнесу в сфері енергозбереження;
3. розвитку навчальної роботи та впровадження пілотних проектів для демонстрації переваг енергозбереження.

1.3 Міжнародне право навколишнього природного середовища як складова частини загального міжнародного права.

Міжнародне право навколишнього середовища (МПНС) або міжнародне екологічне право - складова частина системи міжнародного загального права, що представляє собою сукупність норм і принципів міжнародного права, що регулюють відносини його суб'єктів в галузі охорони навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів.

Під терміном "європейське право" слід розуміти сукупність правових норм, що регулюють взаємовідносини, які встановлюються у рамках Європейських Співтовариств та Європейського Союзу. До Європейського Союзу, окрім Європейських Співтовариств (перша опора), входить також спільна зовнішня політики і політика безпеки та співпраця судових органів і поліцій (друга та третя опора).

Міжнародні екологічні правовідносини - урегульовані правом відносини між державами й іншими суб'єктами міжнародного права щодо взаємодії людини, народів, міжнародного співтовариства по питання охорони навколишнього природного середовища.

1.4 Етапи становлення та розвитку міжнародного права і міжнародної діяльності.

Процес становлення МПНС почався в ХХ сторіччі, і у своєму розвитку пройшов декілька етапів. Можна виділити три етапи становлення та розвитку МПНС: 1839-1948 р.; 1948-1972 р.; 1972-по теперішній час. Перший етап пов'язаний з першими спробами "цивілізованих" держав вирішити регіональні та локальні проблеми екології, другий етап - з початком діяльності ООН, третій етап знаменує проведення глобальних міжнародних конференцій по питанням охорони навколишнього природного середовища.

Зародження і розвиток міжнародного екологічного права має порівняно недовгу історію. Але в сучасний період подальшого формування даної галузі міжнародного права відбувається дуже інтенсивно.

У початковій стадії правове регулювання міжнародних відносин по використанню й охороні природних ресурсів розвивалося на основі двосторонніх міждержавних договорів. У 1913 р. у Берні відбулася конференція по міжнародній охороні природи, організована вченими Австралії, Аргентини, Великобританії, Норвегії, Росії, США, Франції і ряду інших країн. Однак початок Першої світової війни і наступні події у світовій політиці надовго відклали рішення даної проблеми.

Європейські Співтовариства розпочинають відлік своєї історії з 1951 року, коли шість держав-учасниць — Франція, Італія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург та ФРГ — створили Європейське об'єднання вугілля і сталі. Наступним етапом у формуванні європейського права стало підписання Римських договорів про створення Європейського Економічного Співтовариства і Європейського співтовариства з атомної енергії. Проте, ні у Паризькому договорі, ні у Римських договорах не було прямої згадки про необхідність охорони навколишнього середовища і проведення спільної екологічної політики.

Стокгольмська конференція ООН 1972 року мала значний вплив на розвиток екологічного права Співтовариства. В жовтні 1972 року держави-члени ЄС приймають Декларацію щодо програми дій із навколишнього середовища, а на початку 1973 року була прийнята Перша програма дій із навколишнього середовища (на 1973-1976 рр.). Її можна вважати першим офіційним документом, у якому були сформульовані основні принципи європейської політики у сфері охорони навколишнього середовища. З цього моменту всі пріоритетні дії Співтовариства у сфері охорони довкілля визначаються так званими програмами дій, які, хоча і не мають обов'язкової юридичної сили, є важливим інструментом регулювання питань, що стосуються охорони довкілля.

Друга програма дій Європейських Співтовариств, яка називалася “Продовження та імплементація політики Європейського Співтовариства і програма дій з навколишнього середовища”, була прийнята у 1977 році і була фактичним продовженням і розвитком Першої програми дій.

Третя програма дій Європейського Співтовариства “Продовження та імплементація політики Європейського Співтовариства і програма дій з навколишнього середовища” (1982-1986 рр.) була прийнята 7 лютого 1983 року. Вона містила ряд принципово нових положень, що стосувались чотирьох аспектів екологічної політики Співтовариства: необхідність подальшої інтеграції екологічної політики в інші секторні політики Співтовариства; необхідність посилення превентивних аспектів екологічної політики, при цьому особливе значення приділялось оцінці впливу на навколишнє середовище; виділення ряду галузей, дії в яких були визнані пріоритетними для покращення навколишнього середовища (інтеграція екологічної політики в інші політики).

Четверта програма дій з НПС (1987-1992 рр.) була прийнята 19 жовтня 1987 року. Вона аналізує доповнення, зроблені Єдиним Європейським Актом до Римського договору та приділяє більше уваги пошуку нових можливостей для інтеграції екологічної політики в інші політики Співтовариства, звертаючи особливу увагу на такі сфери діяльності: розробка екологічних стандартів; ефективне і комплексне застосування існуючого законодавства Співтовариства; управління усіма видами впливу на навколишнє середовище; забезпечення ширшого доступу громадськості до інформації та поширення екологічної інформації, а також розвиток екологічної освіти. 1987 рік проголошувався Європейським роком навколишнього середовища.

Договір про заснування Європейського Союзу 1992 року поставив нову мету перед державами-членами — досягнення збалансованого та сталого розвитку. Було визначено ще одну ціль політики Співтовариства в сфері захисту навколишнього середовища — забезпечення на міжнародному рівні заходів, пов'язаних з вирішенням екологічних проблем у регіональному і міжнародному масштабах.

П'ята програма отримала спеціальну назву “До сталості ” (1993- 2000 рр.). Під час реалізації четвертої програми відбулася важлива подія у сфері охорони довкілля — Конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро, на якій прозвучав заклик дотримуватися принципів та ідей “сталого розвитку ”. У зв'язку з цим П'ята програма дій із навколишнього середовища була названа “До сталості ”. Особливу увагу у П'ятій програмі передбачалось приділяти таким основним сферам дій:

- стале управління природними ресурсами;
- інтегрований контроль за забрудненням і попередження виникнення відходів;
- зменшення споживання невідновлюваної енергії;
- ефективніші й екологічно чистіші види транспорту та транспортування;
- заходи для покращення якості навколишнього середовища у міських зонах та ін.

Шоста Програма дій з охорони навколишнього середовища (2002–2012 рр.) була викладена у Постанові № 1600/2002/ЕС Європейського Парламенту і Ради від 22 липня 2002 року. Її цілі відповідають основним екологічним пріоритетам, які повинні бути досягнуті Співтовариством у наступних загальних пріоритетних сферах: зміни клімату; природа та біорізноманіття; навколишнє середовище, здоров'я та якість життя; природні ресурси і відходи.

Сьома Програма дій з охорони навколишнього середовища у 2012 році представила нову Програма дій Союзу з охорони НПС «Жити добре, в межах можливостей нашої планети», яка буде керівною для екологічної політики на період до 2020 року. Вона направлена на підвищення екологічної сталості в Європі та перетворення ЄС у інклюзивну і сталу «зелену» економіку.

Відповідно до статті 191 Договору про функціонування Європейського Союзу ця Програма ґрунтується на принципі вжиття заходів перестороги, а

також на принципах вжиття запобіжних заходів, відшкодування шкоди, завданої навколишньому середовищу, передусім у джерелі забруднення, і принципі «забруднювач заплатить». Усі заходи, дії та цілі, визначені у Програмі, повинні реалізовуватися відповідно до принципів «розумного» регулювання та з проведенням комплексної оцінки впливу у разі необхідності.

Питання для підготовки до семінарського заняття:

- 1 Головні екологічні проблеми та їхні причини.
- 2 Основні екологічні проблеми в Україні.
- 3 Основні статті конституції України, що стосуються охорони ОПС і природокористування.
- 4 Чим зумовлена необхідність міжнародної співпраці в області охорони НПС?
- 5 Основні напрями міжнародної співпраці.
- 6 Етапи становлення і розвитку міжнародного екологічного права.
- 7 Основні природоохоронні організації і їх головні функції.
- 8 Програми дій ЄС по охороні навколишнього середовища.
- 9 Які основні питання першої та другої Програми дій ЄС по охороні навколишнього середовища?
- 10 Які основні питання 3 і 4 Програми дій ЄС з охорони навколишнього середовища?
- 11 Які основні питання 5 і 6 Програми дій ЄС з охорони навколишнього середовища?
- 12 Які основні питання 7-ої Програми дій ЄС з охорони навколишнього середовища?

Контрольний захід – усне опитування.

Література: 1, 4, 5, 8, 9, 10, 31, 32.

ТЕМА 2 – Поняття та терміни міжнародного екологічного права. Загальні і спеціальні принципи міжнародного права навколишнього природного середовища.

План:

2.1 Структурні елементи міжнародного екологічного права - суб'єкти, об'єкти.

2.2 Джерела міжнародного екологічного права.

2.3 Загальні і спеціальні принципи міжнародного права.

2.1 Структурні елементи міжнародного екологічного права - суб'єкти, об'єкти.

Міжнародні екологічні правовідносини - урегульовані правом відносини між державами й іншими суб'єктами міжнародного права щодо взаємодії людини, народів, міжнародного співтовариства по питання охорони навколишнього природного середовища. Структурними елементами МПНС є суб'єкти, об'єкти, джерела, взаємні права та обов'язки суб'єктів.

Об'єктами міжнародних екологічних правовідносин є природне середовище в цілому, складові її елементи, окремі природні об'єкти, які у більшості випадків є також об'єктами природокористування і природоохорони. Об'єктами міжнародних екологічних правовідносин можуть бути матеріальні процеси і явища, що впливають із самого факту існування людей і їхньої життєдіяльності та уособлюють взаємодію суспільства і природи.

Суб'єктами, у першу чергу, є держави. Але поряд з ними в міжнародних екологічних правовідносинах можуть брати участь, коли це передбачено правовими нормами, нації і народи, міжнародні урядові і неурядові організації, юридичні і фізичні особи, що діють на міжнародній арені.

2.2 Джерела міжнародного екологічного права.

Взаємні права й обов'язки учасників міжнародних екологічних правовідносин утворюють велику область юридично опосередкованих зв'язків серед людства і можуть бути охарактеризовані стосовно до сфер і предметів природоохоронної діяльності.

У самому загальному представленні об'єктом міжнародно-правової охорони є вся природа планети Земля і навколоземний космічний простір у межах, у яких людина впливає на матеріальний світ. Але оскільки природне середовище має ряд внутрішніх структурних підрозділів, розрізняються її елементи та об'єкти, що охороняються.

У загальному процесі формування та розвитку МПНС важлива роль належить резолюціям міжнародних організацій і конференцій. Особливе місце займає ООН. Постійно займається питаннями екології Економічна і Соціальна Рада ООН, важлива роль належить іншим організаціям системи ООН, а також їх регіональним комісіям. У своїй галузі займаються розробкою правил захисту

навколишнього середовища Організація ООН по промислового розвитку (ЮНІДО), ЮНЕСКО, Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ), Всесвітня організація охорони здоров'я (ВОЗ), Продовольча і сільськогосподарська організація (ФАО). Існує спеціальна Програма ООН по навколишньому середовищу (ЮНЕП), що практично представляє міжнародну організацію, хоча юридично це допоміжний орган, створений резолюцією Генеральної Асамблеї. ЮНЕП належить першорядна роль у сприянні розвитку міжнародного екологічного права.

Джерелами галузі МПНС є норми міжнародних екологічних угод, а також міжнародні порядки. У системі джерел превалюють норми регіональних міжнародних угод. Найважливішими джерелами є такі акти, як Конвенція про біологічну різноманітність 1992 р., Рамкова конвенція про зміну клімату 1992 р., Конвенція про охорону озонового шару 1985 р., Конвенція про охорону мігруючих видів диких тварин 1970 р. та ін.

Міжнародним співтовариством прийняті такі важливі політичні документи, у яких проблеми світу і безпеки пов'язуються з питаннями охорони навколишнього середовища:

- "Московський договір про заборону іспитів ядерної зброї в атмосфері, космічному просторі і під водою" (1963 р.).
- "Договір про нерозповсюдження ядерної зброї" (1968 р.).
- "Договір про заборону розміщення на дні морів і океанів зброї масового знищення" (1971 р.).
- "Конвенція про заборону розробки, виробництва і нагромадження запасів бактеріологічного (біологічного) зброї і токсинів і їхньому знищенні" (1972 р.).

Норми міжнародного екологічного права ґрунтуються на Загальній декларації прав людини, прийнятої ООН у 1948 р., та Пакті про цивільні і політичні права людини, прийнятому в 1976 р. В основу сучасного міжнародного екологічного права й екологічного законодавства окремих країн лягли права будь-якої людини на здорове й екологічно збалансоване навколишнє середовище, право на життя в умовах світу і право на загальну спадщину людства, якою є природа Землі.

До найважливіших міжнародно-правових документів по охороні навколишньої природного середовища відносяться резолюція Генеральної Асамблеї ООН Про історичну відповідальність держав за збереження природи Землі для нинішнього і майбутнього поколінь (1980 р.) і Всесвітня хартія охорони природи (1982 р.).

2.3 Загальні і спеціальні принципи міжнародного права.

Розвиток і функціонування МПНС, як і будь-якої галузі міжнародного права будується на визначених основних положеннях, що є своєрідними

юридичними аксіомами у відносно рухливій матерії міжнародного права - принципи МПНС. МПНС має основні початки 2 типів:

- основні принципи міжнародного права;
- спеціальні принципи.

До основних принципів міжнародного права відносяться принципи, викладені в Статуті ООН, Декларації про принципи ООН 1970 року, Заключному листі Хельсінкського саміту 1975 року і вироблені міжнародно-правовою практикою. Це насамперед основні принципи міжнародного права: суверенної рівності, незастосування сили і погрози силою, непорушності державних кордонів, територіальної цілісності держав, мирного дозволу спорів, невтручання у внутрішні справи, поваги прав людини й основних воль, самовизначення народів, співробітництва, сумлінного виконання міжнародно-правових зобов'язань.

Спеціальні принципи міжнародного екологічного права – категорія, що розвивається. Ці принципи ще не одержали відображення в якому-небудь повному кодифікованому виді, вони розкидані по безлічі міжнародно-правових актів, які мають як обов'язковий, так і рекомендаційний характер. Подібна розмаїтість вносить деяку невизначеність у питання про кількість принципів МПНС. Звичайно виділяються принципи:

- навколишнє середовище - загальна турбота людства;
- навколишнє середовище поза державними кордонами є загальним надбанням людства;
- раціональне використання навколишнього середовища;
- сприяння міжнародно-правовому співробітництву в дослідженні і використанні навколишнього середовища;
- взаємозалежність охорони навколишнього середовища, світу, розвитку, забезпечення прав людини і фундаментальних воль;
- запобігання шкоди;
- запобігання забрудненню навколишнього середовища;
- відповідальність держав;
- відмовлення від імунітету, від юрисдикції міжнародних чи іноземних судових органів та ін.

Перша міжнародна екологічна конференція - Стокгольмська конференція ООН по навколишньому середовищу (1972 р.) - прийняла "Декларацію принципів" по основних екологічних проблемах людства, розраховану на перспективу. Серед прийнятих конференцією принципів і резолюцій слід зазначити наступні:

- право людини на сприятливі умови життя в навколишньому середовищі, якість якого дозволяє вести гідне і процвітаюче життя;
- необхідність збереження природних ресурсів на благо нинішнього і майбутнього поколінь ("природні ресурси не є власністю нинішнього поколінь, а взяті у борг у майбутніх поколінь");

- необхідність вирішувати міжнародні проблеми навколишнього середовища в дусі співробітництва і взаємодопомоги;
- суверенність прав держав на розробку власних природних ресурсів при одночасній відповідальності цих держав за збитки, що наносяться навколишньому середовищу;
- відповідальність держав за те, щоб діяльність, здійснювана на території, що знаходиться під їхньою юрисдикцією, не наносила збитків навколишньому середовищу інших держав або територій, що знаходяться за рамками національної юрисдикції.

День відкриття конференції (5 червня 1972 року) прийнято вважати Всесвітнім днем охорони довкілля (щодо цього питання на конференції було прийнято окрему резолюцію). Проведення Стокгольмської конференції році стало переломним моментом у розвитку міжнародно-правової охорони навколишнього середовища, початком нового етапу розвитку міжнародно-правової охорони довкілля. На думку більшості дослідників у 1972 р. покладено початок формування нової галузі міжнародного права — міжнародного права навколишнього середовища.

Стокгольмська декларація складається із 26 статей-принципів. Декларація визначила основні напрямки та принципи міжнародно-правової охорони довкілля у таких сферах як раціональне використання природних ресурсів, збереження флори і фауни, попередження забруднення довкілля (включаючи моря), зв'язок між охороною довкілля та соціально-економічним розвитком, демографічні питання, управління охороною довкілля, наукові дослідження та освіта. Окрім визначення природоохоронних завдань і напрямків співпраці, Стокгольмська декларація вперше закріпила ряд міжнародно-правових принципів: принцип суверенного права держав розробляти свої природні ресурси та відповідальності за завдання шкоди довкіллю інших держав, принцип співробітництва у вирішенні екологічних проблем. Принципи Стокгольмської декларації зумовили виникнення нових міжнародно-правових норм, принципів та інститутів, хоча цей процес інколи затягувався на роки.

Питання для підготовки до семінарського заняття:

1. Основні об'єкти МПНС.
2. Основні суб'єкти МПНС.
3. Що є джерелами МПНС?
4. Які існують принципи МПНС?
5. Спеціальні принципи міжнародного права.
6. Де і коли була прийнята "Декларацію принципів" МПНС?
7. Основні принципи в ЄС.
8. Які основні джерела (нормативно-правові документи) діють в ЄС?

9. Що є структурними елементами МПНС?
10. Найважливіші міжнародно-правові документи з охорони навколишньої природного середовища?
11. Основні принципи Стокгольмської декларації 1972 року.

Контролюючий захід – усне опитування.

Література: 1, 3,4, 5, 6, 8, 9, 10, 13, 14, 31, 32.

ТЕМА 3 – Стратегія та законодавство Європейського Союзу зі зміни клімату. Альтернативні види енергії як засіб попередження зміни клімату. Віденська конвенція про охорону озонового шару

План:

- 3.1 Ратифікація Рамкової конвенції ООН про зміну клімату ЄС.
- 3.2 Ратифікація Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату ЄС.
- 3.3 Альтернативні види енергії як засіб попередження зміни клімату.
- 3.4 Основні положення Віденської конвенції про охорону озонового шару.

3.1 Ратифікація Рамкової конвенції ООН про зміну клімату ЄС.

Європейський Союз (ЄС) бере активну участь у міжнародному процесі боротьби зі зміною клімату — однією з глобальних екологічних проблем. На міжнародному рівні це полягає у ратифікації Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та підписанні Кіотського протоколу до неї, участі у міжнародних конференціях, робочих групах та зустрічах із цих питань. На рівні Європейського Союзу боротьба із зміною клімату полягає у виробленні власної стратегії, що містить зобов'язання, взяті на себе ЄС згідно з міжнародно-правовими документами, та імплементації її на практиці як на рівні держав-членів, так і на рівні самого Співтовариства.

ЄС ратифікувало Рамкову конвенцію ООН про зміну клімату 21 грудня 1993 року, а чинності вона набрала 21 березня 1994 року. Як сторона Конвенції, Європейське Співтовариство бере на себе зобов'язання розробляти політику і вживати необхідних заходів для зменшення викидів парникових газів.

Згідно зі звітами, які ЄС подавало у Рамкову конвенцію ООН зі зміни клімату, основними перешкодами, що виникають на шляху боротьби зі зміною клімату ЄС називає політичні труднощі в імплементації механізмів, які інтегрують питання зміни клімату в економічну та секторну політику; малий вплив програм зі збереження та зменшення споживання енергії. Другий звіт від 26 червня 1998 року зазначає, що Європейське Співтовариство в період між 1990 та 1994 роками знизило викиди CO₂ на 9,8%.

Кіотський протокол до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату був прийнятий у 1997 році. Розвинуті країни взяли на себе зобов'язання зменшити свої спільні викиди шести основних парникових газів принаймні на 5%. ЄС зобов'язався зменшити викиди на 8%, як Союз в цілому, розділяючи квоти між державами-членами. Держави повинні виконати свої зобов'язання, згідно з Кіотським протоколом, до 2008-2012 років. Країни мають певну свободу дій у визначенні заходів, спрямованих на зменшення викидів. Зокрема, був встановлений режим „торгівлі квотами”, що дозволяє розвинутим країнам купувати та продавати квоти.

Кіотський протокол дозволяє використання різних гнучких механізмів: міжнародна торгівля квотами, спільна імплементація та механізм чистого

розвитку. Міжнародна торгівля викидами дозволяє сторонам Протоколу, які зменшують свої викиди до рівня, нижчого від того, на який вони погодились, продавати частину квот іншим сторонам. Комісія повинна забезпечити, щоб дії держав-членів не завдавали шкоди внутрішньому ринку. Спільна імплементація — це особлива форма торгівлі викидами, яка робить можливим їх зменшення на рівні проекту. Таке зменшення може використовуватися для збільшення квот сторони, що фінансує проект, якщо викиди сторони, в якій проект виконується, були зменшені. Механізм чистого розвитку дозволяє розвинути країнам фінансувати проекти зі скорочення викидів у країнах, які не брали на себе зобов'язань згідно із Кіотським протоколом.

Європейський Союз ратифікував Кіотський протокол у травні 2002 року.

3.2 Ратифікація Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату ЄС.

У 2000 році Європейська Комісія прийняла Європейську програму зі зміни клімату (ЄПЗК). Мета цієї програми полягає у визначенні та розвитку усіх необхідних елементів стратегії ЄС для імплементації Кіотського протоколу, а також забезпеченні зменшення ЄС на 8% викидів до 2008-2012 рр. — зобов'язання, яке Європейський Союз взяв на себе згідно із Кіотським протоколом.

Першочерговим завданням програми є розробка подальшої політики скорочення викидів парникових газів і заходів, спрямованих на зменшення таких викидів у сфері енергетики, транспорту та промисловості. Влітку 2000 року було створено ряд робочих груп: гнучкі механізми (три ринкових механізми: торгівля квотами, спільна імплементація та механізм чистого розвитку); енергопостачання; енергоспоживання; транспорт; промисловість; дослідження.

Кожна з цих робочих груп розробила та подала Європейській Комісії звіт про можливі ініціативи для зменшення викидів парникових газів. У результаті цього, в червні 2001 року Комісія опублікувала Звіт щодо ЄПЗК.

Європейська стратегія зі зміни клімату передбачає дії ЄС у таких основних напрямках: — скорочення викидів парникових газів; — торгівля квотами; — ефективне використання енергії; — використання альтернативних джерел енергії. Найбільш розвинутим є перший напрямок, який полягає у впровадженні механізму для моніторингу викидів парникових газів і заходів зі зменшення викидів окремих парникових газів (особлива увага приділяється CO₂ та фторованим парниковим газам).

Досягнення поставлених цілей зі зменшення викидів парникових газів здійснюється за допомогою регулювання питань, які стосуються зміни клімату у різних сферах суспільного життя. Зокрема, найактивніше таке регулювання відбувається у сфері енергетики та транспорту. Вживаються заходи для збереження енергії, підвищення ефективності енергії, яка використовується, вкладаються кошти у розвиток альтернативних джерел енергії.

У сфері транспорту докладаються зусилля для зменшення викидів від автомобільного транспорту. Транспортна галузь — одна з найбільш небезпечних для зміни клімату в Співтоваристві. Транспорт дає 26% усіх викидів CO₂. Він є також джерелом викидів інших парникових газів. Була розроблена Стратегія Співтовариства для покращення ефективності палива пасажирських автомобілів.

3.3 Альтернативні види енергії як засіб попередження зміни клімату.

Одним із засобів боротьби зі зміною клімату є регулювання питань, пов'язаних зі зміною клімату, у різних галузях, зокрема у промисловості, транспорті, енергетиці та ін. На даний момент у ЄС дуже актуальним є питання використання альтернативних видів енергії й вживання заходів для підвищення ефективності її використання та питання енергозбереження.

У 1992 році Європейська Комісія запропонувала Директиву для впровадження податку на всі енергопродукти, за винятком відновлюваних. Мета — покращення ефективності енергії і заміна палива на таке, яке спричинює менше викидів CO₂ чи зовсім їх уникає.

У 1996 році була прийнята Біла книга про політику в сфері енергії, яка, зокрема, визначала стратегію Європейського Співтовариства щодо використання відновлюваної енергії. Книга закликала держави-члени та Співтовариство вживати заходів і створювати програми для розвитку альтернативних видів енергії на національному рівні й на рівні Співтовариства.

Комісія прийняла комюніке „Вимір енергії у зміні клімату”, у якому містився перелік можливих дій для зменшення викидів парникових газів, зокрема сприяння впровадженню технологій у енергетиці, які б не сприяли викидам CO₂, сприяння використанню відновлюваних джерел енергії за допомогою програм Співтовариства, співпраця з енергопостачальними компаніями з метою забезпечення ефективнішого виробництва й постачання електроенергії та ін.

Зелена книга про безпеку енергопостачання, прийнята у 2000 році, говорить, що відновлювані джерела енергії зараз неефективно використовуються і необхідно розвивати менш забруднюючі джерела енергії.

Підвищення ефективності використання енергії здійснюється за допомогою впровадження енергозберігаючих технологій. Наприклад, Директива 96/57/ЄС від 3 вересня 1996 року про вимоги до енергоефективності для побутових електричних радіаторів, холодильників та інших приладів регулює питання маркування і вимоги щодо енергозбереження для побутових електроприладів.

Нещодавно була прийнята Директива 2003/94/ЄС про сприяння електроенергії із відновлюваних джерел енергії на внутрішньому ринку електроенергії. У сфері використання альтернативних джерел енергії та підвищення енергоефективності розглядається низка нормативно-правових актів, наприклад Директива про сприяння використанню біопалива.

На рівні ЄС діють програми, які сприяють використанню альтернативних джерел енергії та підвищенню ефективності її використання. Наприклад, програма ALTENER сприяє відновлюваним джерелам енергії, таким як біомаса, малі гідроелектростанції, вітрова енергія, сонячна термальна і сонячна фотоелектрична, геотермальна енергія, припливно-відпливна, хвильова й інша океанічна енергія. Програми SAVE (Спеціальні дії для негайної ефективності енергії) — програми, що застосовують нетехнологічний підхід до ефективності енергії.

Програма полягає у заохоченні ефективнішого використання енергії в усіх секторах, інвестування в збереження енергії, створенні умов для покращення енергоефективності. Програма THERMIE — сприяння чистим і енергоефективним технологіям у сфері відновлюваної енергії, раціонального використання енергії в промисловості, будівництві й транспорті, чисте й ефективніше використання твердого палива і гідрокарбонатів.

3.4 Основні положення Віденської конвенції про охорону озонowego шару.

У 1981 році Програмою ООН з охорони навколишнього середовища створено спеціальну Групу експертів для розробки глобального документу по захисту озонowego шару. Чотири роки потому була прийнята Віденська Конвенція, яка набрала чинності 22 вересня 1988 року. Вона закріпила за підписавшими її країнами зобов'язання по співпраці в галузі наукових досліджень і моніторингу озону, обміну інформацією, виробництву шкідливих речовин та їх викидів. В 1987 році Конвенція була доповнена Монреальським протоколом по речовинам, які руйнують озонувий шар. В основі протоколу наявні заходи регулювання виробництва та споживання озоноруйнуючих речовин в межах, необхідних в комерційному та екологічному відношеннях. Особлива увага приділяється сертифікації торгівлі цими речовинами. За короткий час заходи, прийняті в рамках Віденської Конвенції, дозволили зупинити виснаження озонowego шару і створити умови для його відновлення.

Нині сторонами Монреальського протоколу є 191 країна (включаючи країни Європейського Союзу як одиницю). 1985 року Україна підписала, а 1986-го ратифікувала Віденську конвенцію про охорону озонowego шару. На основі Віденської конвенції 20 вересня 1988 року наша країна приєдналася до Монреальського протоколу про речовини, що руйнують озонувий шар.

На виконання вимог Монреальського протоколу Постановою Кабінету Міністрів України 4.03.2004 р. за № 256 затверджена "Програма припинення виробництва та використання озоноруйнуючих речовин на 2004-2030 роки на Україні".

Звичайно ж, повністю відмовитися від них поки не можна, проте зменшити негативний вплив цілком можливо, використовуючи сучасне обладнання та новітні методи роботи. Також кожен з нас в силах вплинути на стан озонowego шару, обмеживши використання озоноруйнуючих речовин у побуті.

Питання для підготовки до семінарського заняття:

1. Які існують причини зміни клімату?
2. Основні причини руйнування озонового шару.
3. Озоноруйнуючі речовини згідно з Монреальським протоколом.
4. Які нормативно-правові документи спрямовані на зменшення «парникових газів»?
5. Які нормативно-правові документи спрямовані на зменшення озоноруйнуючих речовин?
6. Які натепер існують альтернативні види енергії як засіб попередження зміни клімату?
7. Який нормативно-правовий документ доповнює «Віденська конвенція про охорону озонового шару»?
8. Механізми «гнучності» за «Кіотським протоколом».
9. Основні зобов'язання Кіотського протоколу.
10. Основні заходи і політика країн ЄС щодо виконання Рамкової конвенції про зміни клімату.
11. Основні Положення до Віденської конвенції про охорону озонового шару.
12. Основні положення Монреальського протоколу.

Література: 1, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 17, 20, 30, 31, 32, 33.

ТЕМА 4 – Збереження та охорона біологічного різноманіття у міжнародному праві з охорони НПС. Охорона біорізноманіття від негативного впливу генетично модифікованих організмів

План:

- 4.1 Основні положення Рамкової конвенції ООН про охорону біологічного різноманіття.
- 4.2 Стратегія ЄС щодо збереження біорізноманіття.
- 4.3 Негативний вплив на біорізноманіття генетично модифікованих організмів.
- 4.4 Основні положення Картахенського протоколу про біобезпеку до Конвенції про охорону біологічного різноманіття.

.1 Рамкова конвенція ООН про охорону біологічного різноманіття.

Біологічне різноманіття (біорізноманіття) є визначальним для підтримки життя на планеті та має надзвичайно важливе екологічне, генетичне, соціальне, економічне, наукове, освітнє, культурне, рекреаційне й естетичне значення. Крім цих ключових цінностей, біологічне різноманіття визначає здатність живих організмів, у тому числі людини, адаптуватися до змін оточуючого середовища. Без належного біологічного різноманіття такі явища, як зміна клімату, епідемії, епізоотії та нашестя шкідників матимуть більш катастрофічні масштаби. Збереження і використання біологічного різноманіття також має вирішальне значення для задоволення потреб у продуктах харчування та є необхідною основою для розвитку промисловості, медицини й науки.

Глобальне значення збереження компонентів біологічного різноманіття було визнано ще у 1972 р. на Стокгольмській конференції ООН із проблем оточуючого людину середовища. Однак необхідність збереження біорізноманіття у всій його сукупності визнано лише у 1992 р. на конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро, де було прийнято Конвенцію про охорону біологічного різноманіття. Тоді ж було сформульовано поняття біологічного різноманіття: “різноманітність живих організмів з усіх джерел, включаючи, серед іншого, наземні, морські та інші водні екосистеми і екологічні комплекси, частиною яких вони є; це поняття включає в себе різноманітність у рамках виду, між видами і різноманіття екосистем”.

192 країни та Європейський Союз є сторонами Конвенції.

Її метою є збереження та стале використання біологічного різноманіття, спільне отримання на справедливій та рівній основі вигод, пов'язаних із використанням генетичних ресурсів. Низка положень цієї конвенції стосується здійснення діяльності у сфері сучасної біотехнології, у тому числі генної інженерії. Зокрема у ній визначається доступ до генетичних ресурсів; передача біотехнологій; розподіл вигод, пов'язаних із використанням біотехнологій;

питання біобезпеки. У ст. 19 Конвенції звертається увага на необхідність прийняття додаткового документа, який визначав би порядок безпечної передачі, використання та застосування генетично модифікованих організмів; умови міждержавного обміну наявною інформацією про правила використання таких організмів та порядок дотримання техніки безпеки при поводженні з ними, а також про потенційно можливий шкідливий вплив генетично модифікованих організмів на довкілля тощо.

У кінці 1970-х років стало зрозуміло, що такий вибірковий підхід, тобто збереження окремих видів флори та фауни, не вирішує проблеми втрати біорізноманіття на планеті. Найбільше занепокоєння науковців із питань біорізноманіття викликало те, що у зв'язку із зосередженням на цінних, в основному у комерційному значенні, видах не бралася до уваги проблема різкого зниження різноманіття інших видів рослин та тварин. Тоді ж було визначено, що збереження біорізноманіття потребує комплексного підходу, тобто однакового рівня захисту щодо усіх складових біологічного різноманіття. Саме такий підхід закладено в основу «Конвенції про охорону біологічного різноманіття» (далі Конвенція).

Завдання Конвенції - збереження біологічного різноманіття, стале використання його компонентів і спільне одержання на рівній та справедливій основі вигад, пов'язаних із використанням генетичних ресурсів, шляхом належної передачі відповідних технологій із урахуванням усіх прав на такі ресурси і технології, та через належне фінансування.

Конвенція є рамковою і залишає вибір засобів досягнення її цілей за учасниками, передбачаючи лише певні загальні заходи. Такими загальними заходами є: розроблення і впровадження загальних стратегій щодо збереження та сталого використання біорізноманіття та заходів, спрямованих на збереження й використання біорізноманіття, у різні секторальні й міжсекторальні програми чи плани (стаття 6 Конвенції).

4.2 Стратегія ЄС щодо збереження біорізноманіття.

Завдання та заходи зі збереження біорізноманіття — важлива складова Програм дій ЄС у сфері НПС. Згідно зі своїми зобов'язаннями за статтею 6 цієї Конвенції у 1998 році була прийнята Стратегія Співтовариства щодо біорізноманіття та Плани дій з біорізноманіття у конкретних сферах. Такі плани дій, зокрема, прийнято щодо збереження природних ресурсів, сільського господарства, рибного господарства, економічного розвитку та співпраці.

Стратегія ЄС щодо біорізноманіття забезпечує основу для розвитку політики й інструментів Співтовариства у цій сфері. Вона спрямована на визначення й заповнення прогалів у політиці та правових інструментах ЄС щодо збереження біорізноманіття, їх подальше розроблення й імплементацію, впровадження заходів щодо збереження біорізноманіття у політику ЄС в різних сферах.

Основним завданням дій ЄС зі збереження та сталого використання біологічного різноманіття є збереження та, коли потрібно, відновлення

екосистем і популяцій видів у їх природному середовищі. Співтовариство також повинно зосереджувати увагу на збереженні екосистем, в яких сільськогосподарські культури й сорти та породи домашньої худоби розвинули особливі властивості.

Завдання в межах цієї теми передбачають три групи заходів, які повинні вживатися ЄС: 1. щодо збереження *in situ* (у межах природних середовищ існування) 2. щодо збереження *ex-situ* (поза межами природних середовищ існування), та 3. щодо забезпечення сталого використання природних ресурсів.

Заходи щодо збереження *in situ* включають, зокрема: – підтримку встановлення мережі охоронюваних територій Natura 2000 та врахування впливу збереження і сталий розвиток біорізноманіття на території, що знаходяться за межами охоронюваних територій у відповідних секторальних і горизонтальних сферах політики. Співтовариство повинно, зокрема, прагнути до збереження властивостей екосистем; забезпечення задовільного статусу збереження розміру, структури, поширення та тенденцій популяцій диких видів, які зустрічаються у природі, а також має підтримувати плани відновлення найбільш вразливих видів; вживати заходів для підтримки генетичних запасів диких і домашніх видів та уникнути процесу генетичного розмивання.

Збереження *ex-situ* передбачає, зокрема: заохочення *ex-situ* збереження диких видів і генетичних ресурсів диких рослин, диких сімейств культур і порід домашньої худоби, які є важливими для харчової промисловості, і не можуть бути збережені *in situ*, чи збереження яких *in situ* є під загрозою, у межах та за межами ЄС; заохочення збереження видів, сортів культур і порід домашньої худоби за допомогою зоопарків, акваріумів, ботанічних садів, генних банків та колекцій для підтримання задовільних стандартів збереження даних видів; Завдання щодо забезпечення сталого використання природних ресурсів включають, зокрема: – проведення оцінки впливу на біорізноманіття стратегій, політики, планів і проектів; – використання економічних і соціальних стимулів.

Заборона торгівлі певними видами включає заборону купівлі, пропозицій купівлі, заволодіння з комерційною метою, використання для отримання комерційної вигоди та продажу, утримування для продажу, виставлення на продаж чи транспортування для продажу видів або зразків певних видів. Такі заборони, зокрема, встановлюються щодо видів, передбачених у переліку Додатка А та, у певних випадках, Додатка В до Регламенту №338/97.

Імпорт у Співтовариство, експорт чи реекспорт із Співтовариства видів, що охоплюються переліками додатків до Регламенту №338/ 97 здійснюється на основі та згідно з спеціальними дозволами (на імпорт чи експорт або сертифікатами на реекспорт) . Такі дозволи видаються компетентними органами держав-членів: країни призначення чи імпортного повідомлення — щодо імпорту країни, у якій знаходяться зразки — щодо експорту або реекспорту. До імпоротної, експортної чи реекспортної документації, її видачі, використання та представлення встановлено спільні вимоги. Ці вимоги передбачено Регламентом №338/97. Визначено також формат, якому повинні відповідати такі дозволи та

сертифікати. Конкретні вимоги щодо формату та оформлення цих документів передбачено Регламентом (ЄС) № 1808//2001. Для попередження незаконного імпорту, експорту чи реекспорту Регламент №338/97 передбачає певну процедуру повідомлення: у разі відмови держави-члена в наданні дозволу на імпорт чи експорт або сертифіката на реекспорт, така держава негайно повідомляє про це Комісію, котра, в свою чергу, інформує інші держави-члени. Імпортовані, експортовані чи реекспортовані види повинні проходити відповідні необхідні перевірки.

У разі потреби Комісією можуть у будь-який час встановлюватися загальні чи конкретні (щодо певних країн походження) обмеження імпорту. Перелік таких обмежень публікується щоквартально в Офіційному Віснику Європейських Співтовариств. Заборони й обмеження встановлюються також щодо імпорту у Співтовариство певних видів дикої флори і фауни. Зокрема, заборонено імпорту у Співтовариство китової продукції, хутра та предметів, створених з шкурок дитинчат певних тюленів, шкурок чи виробів з тварин, виловлених за допомогою капканів. У 2003 році було також встановлено тимчасову заборону на ввезення у Співтовариство зразків деяких видів, передбачених у переліку Додатків А та В до Регламенту №338/97. Даним Регламентом також впроваджується система обміну інформацією між різними органами, залученими до регулювання торгівлі видами, зокрема Охорона біологічного різноманіття від негативного впливу генетично модифікованих організмів.

4.3 Негативний вплив на біорізноманіття генетично модифікованих організмів.

Аналіз поняття «біобезпека» тісно пов'язаний із проблемою її забезпечення. Досягнення певної мети (в даному випадку - запобігання можливому негативному впливу генетично модифікованих організмів на довкілля та людський організм) можливе шляхом застосування певної сукупності засобів різнопланового характеру, що реалізуються здійсненням відповідних заходів. Вибір конкретних засобів та процедури їх втілення в життя залежить від того, що потрібно отримати, яка кінцева мета такої діяльності, а також від особливостей об'єктів (суб'єктів), щодо яких ці засоби застосовуються. Мета правового регулювання генетично-інженерної галузі в частині забезпечення її біобезпеки є зрозумілою - захист довкілля та людини від можливих небезпечних наслідків такої діяльності шляхом її належного впорядкування. При цьому необхідно виділити та врахувати особливості розвитку і функціонування цієї галузі, що підлягає правовому регулюванню, а отже, має бути закріплена та впорядкована за допомогою правових норм. Генетично модифіковані організми та продукція з їх вмістом є результатом застосування методів генної інженерії - одного із напрямів новітніх біотехнологій, який, починаючи з 70-х років минулого століття і до сьогодні, інтенсивно розвивається.

Аналіз норм міжнародно-правових актів, які регулюють відносини у сфері поводження з генетично модифікованими організмами, свідчить, що вони розроблені з урахуванням загальноновизнаних положень та принципів екологічного права. Основні з цих принципів у загальному вигляді були сформовані ще у 1972 р. на Стокгольмській конференції з навколишнього середовища у відповідних деклараціях і надалі розвинені у Всесвітній стратегії розвитку (1980 р), Всесвітній хартії природи (1982 р), документах, розроблених Всесвітньою комісією з навколишнього середовища та розвитку (створена у 1987 р), Конференцією з навколишнього середовища та розвитку (1992 р., Ріо-де-Жанейро) тощо. Саме в них були сформульовані зобов'язальні засади збереження живої та іншої природи, які стали свого роду стратегічним дороговказом при формуванні нормативної бази, покликаної врегульовувати розвиток і впровадження у практику досягнень однієї з новітніх технологій - біотехнології та її складової - генної інженерії.

У той час, як біотехнологія забезпечує ряд позитивних досягнень для суспільства, впровадження генетично модифікованих організмів (ГМО) у навколишнє середовище може мати значний негативний вплив на біорізноманіття. Застосовуючи принцип попередження, Співтовариство встановило, зокрема, згідно з Директивами 90/ 219/ЄЕС та 90/220/ЄЕС (щодо ГМО) механізми оцінки, регулювання, управління та контролю ризиків, пов'язаних із використанням і випуском у навколишнє середовище ГМО, отриманих в результаті біотехнології, що можуть негативно вплинути на біорізноманіття. Більше того, Співтовариство брало активну участь у розробленні Картахенського протоколу з біобезпеки до Конвенції про охорону біологічного різноманіття, підписаного Співтовариством у 2002 р.

Питанню регулювання використання генетично модифікованих організмів приділяється у ЄС все більше і більше уваги. Регулювання використання ГМО здійснюється, в основному, за допомогою Регламентів, більшість з яких були прийняті в останні роки. Ними, зокрема, регулюються питання транскордонного перевезення ГМО, використання генетично модифікованих продуктів харчування та кормів, відстежування та маркування ГМО і продуктів харчування з ГМО.

Вимоги до використання продуктів харчування, які містять ГМО встановлюються Регламентом № 1829//2003 про генетично модифіковані продукти харчування та корми, Регламентом № 1830//2003 про відстежування та маркування ГМО і відстежування продуктів харчування й корму, виготовлених із ГМО та Регламентом № 258//97 щодо нових продуктів та інгредієнтів нових продуктів.

4.4 Основні положення Картахенського протоколу про біобезпеку до Конвенції про охорону біологічного різноманіття.

Картахенський протокол про біобезпеку – додаткова угода до Конвенції про біорізноманіття. Він направлений на захист біологічного різноманіття від потенційних ризиків, спричинених генетично зміненими організмами, які є результатом сучасних біотехнологій. 159 країн та Європейський Союз є сторонами Картахенського протоколу про біобезпеку.

Цей документ розроблений з урахуванням принципу застереження, який має застосовуватись у разі "прийняття рішень в умовах наукової невизначеності щодо шкідливих наслідків запропонованої діяльності для навколишнього середовища та здоров'я людей" і є одним з найважливіших у процесі запобігання заподіянню шкоди доки ще до того, як вона виникне.

Щодо сфери дії Протоколу з біобезпеки, то він застосовується до транскордонного переміщення, транзиту, обробки та використання усіх генетично модифікованих організмів, які можуть несприятливо вплинути на збереження та стале використання біологічного різноманіття, з урахуванням також ризиків для здоров'я населення. Проте є окремі випадки, на які сфера дії документа не поширюється. Наприклад, згідно зі ст.5 положення Протоколу не застосовуються до генетично модифікованих об'єктів, що мають форму фармацевтичних препаратів для людини.

Важливим аспектом регулювання використання ГМО є регулювання їх транскордонного перевезення. Воно здійснюється на основі Регламенту № 1946//2003 про транскордонне перевезення ГМО, розробленого на основі Картахенського протоколу про біобезпеку до Конвенції про охорону біологічного різноманіття. Завдання цього регламенту — створення загальної системи повідомлення та інформації про транскордонне переміщення ГМО і забезпечення послідовної імплементації положень Протоколу від імені Співтовариства, з метою сприяння забезпеченню належного рівня охорони у сфері безпечного перевезення, поводження з та використання ГМО, які можуть

мати негативний вплив на збереження та стале використання біологічного різноманіття, враховуючи також загрозу здоров'ю людини.

У 2002 р. Україна приєдналася до Протоколу з біобезпеки. Це лише один із перших кроків на шляху до формування сукупності нормативно-правових актів, призначених врегульовувати відносини у сфері поводження з генетично модифікованими організмами. В українському законодавстві немає спеціального закону про забезпечення біобезпеки при здійсненні генетично-інженерної діяльності.

Питання для підготовки до семінарського заняття:

1. Що таке поняття «біологічне різноманіття»?
2. Які нормативно-правові документи спрямовані на збереження біорізноманіття?
3. Основна мета Рамкової конвенції ООН про охорону біологічного різноманіття.
4. Основні заходи, які вживаються ЄС для збереження біорізноманіття.
4. Позитивні й негативні сторони використання ГМО.
5. Які нормативно-правові документи регламентують використання ГМО в державах ЄС?
6. Який нормативно-правовий документ спрямований на захист дикої флори і фауни, що перебувають під загрозою зникнення?
7. Якими документами регулюються механізми оцінки, управління та контролю ризиків, пов'язаних із використанням і випуском у навколишнє середовище ГМО в ЄС?
8. Коли Україна приєдналася до Рамкової конвенції ООН про охорону біологічного різноманіття і Картахенського Протоколу?

Література: 1, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 32, 34.

ТЕМА 5 – Збереження та охорона повітря у міжнародному праві навколишнього середовища. Конвенція 1979р. про транскордонне забруднення повітря на великі відстані. Протокол до Конвенції 1979 р. про транскордонне забруднення повітря на великі відстані стосовно подальшого скорочення викидів сірки.

План:

- 5.1 Атмосферне повітря, його значення та функції.
- 5.2 Охорона атмосферного повітря в міжнародному праві охорони навколишнього середовища.
- 5.3 Основні положення і мета Конвенції про транскордонне забруднення повітря на великі відстані.
- 5.4 Протоколи до Конвенції про транскордонне забруднення повітря на великі відстані.

5.1 Атмосферне повітря, його значення та функції.

Повітряне середовище є загальним надбанням людства. Як природний об'єкт воно являє собою природну суміш газів, що знаходиться за межами жилих, виробничих та інших приміщень. Сучасний газовий склад атмосфери — це результат тривалого історичного розвитку земної кулі. В атмосферному повітрі міститься азот — 78,09 %, кисень — 20,95 %, аргон — 0,93 %, вуглекислий газ — 0,03 %, а також пара води. Кількість цих газів у повітрі не змінюється, тому їх називають постійними складовими частинами повітря.

Атмосфера, як елемент глобальної екосистеми, виконує кілька основних функцій:

- захищає живі організми від згубного впливу космічних випромінювань та ударів метеоритів;
- регулює сезонні й добові коливання температури (якби на Землі не існувало атмосфери, то добові коливання температури досягали б ± 200 °С);
- є носієм тепла й вологи;
- є депо газів, які беруть участь у фотосинтезі й забезпечують дихання;
- зумовлює низку складних екзогенних процесів (вивітрювання гірських порід, діяльність природних вод, мерзлоти, льодовиків тощо).

Атмосфера також регулює найважливіші параметри: температуру, вологість, тиск. Тобто, найзагальнішою характеристикою стану атмосфери є клімат. Цикли кисню, вуглецю, азоту, води обов'язково проходять атмосферну стадію. Дуже важливою ознакою атмосфери є прозорість, яка визначає інтенсивність фотосинтезу — єдиного природного процесу фіксації сонячної енергії на Землі.

Атмосферне повітря є найціннішим економічним природним ресурсом: елементи, що входять до його складу, використовуються для виробництва продукції в різних сферах діяльності, зокрема у хімічній та металургійній

промисловості, машинобудуванні, енергетиці та ін. До його складу входить ряд важливих компонентів (азот, аргон, криптон, ксенон та ін.).

Атмосферне повітря використовується як природний резервуар для викидів забруднюючих речовин.

Маса атмосфери становить приблизно одну мільйонну маси Землі — $5,15 \cdot 10^{15}$ т. Атмосферне повітря лише умовно можна вважати невичерпним природним ресурсом. Річ у тім, що людині необхідне повітря певної якості, а під впливом її ж діяльності хімічний склад і фізичні властивості повітря дедалі погіршуються. На Землі вже практично не залишилося місць, де повітря зберегло свої первозданні чистоту та якість, а в деяких промислових центрах стан атмосфери вже просто загрозливий для людського здоров'я.

5.2 Охорона атмосферного повітря в міжнародному праві охорони навколишнього середовища.

Незважаючи на важливість атмосферного повітря в життєдіяльності людини, її охорона слабо відбита в МПНС. Питання вирішуються на двосторонньому і регіональному рівнях. Мабуть, єдиним значним кроком у цій області є підготовлена в рамках ОВСЕ Конвенція про трансграничне забруднення повітря на великій відстані 1979 р., згодом доповнена рядом протоколів. Особлива увага приділена скороченню викидів сірки в атмосферу, що породжують кислотні дощі, які переносяться на великі відстані і завдають шкоду всьому живому.

Атмосферний як і космічний простір привернув увагу юристів-міжнародників пізніше за інші природні об'єкти.

У 1979 р. Європейська економічна комісія ООН розробила Конвенцію про транскордонне забруднення повітря на великі відстані (набрала сили в 1983 р.), яка стала першим універсальним договором, що всебічно охоплював питання захисту повітряного простору від забруднення. Конвенція закріпила зобов'язання держав-учасниць обмежувати, зменшувати і припиняти (щодо деяких забруднювачів) забруднення повітря, обмінюватися інформацією з цього приводу, проводити консультації й контроль якості повітря.

Станом на 2000 учасницями Конвенції є 44 д-ви. Україна ратифікувала її 5.УІ 1980. Документ складається з преамбули і 18 статей. Метою Конвенції є, як зазначено у преамбулі, співробітництво держав у боротьбі з перенесенням речовин, що забруднюють повітря, на великі відстані, розробка широкої програми моніторингу та оцінки перенесення таких речовин на великі відстані, вивчення наслідків перенесення забруднювачів повітря на великі відстані та пошук світовою спільнотою шляхів вирішення проблеми.

«Транскордонне забруднення повітря на великі відстані» визначається як забруднення повітря, фізичне джерело якого знаходиться цілком або частково в межах території, що перебуває під національною юрисдикцією однієї держави, а його негативний вплив виявляється на території, що знаходиться під юрисдикцією іншої держави, на такій відстані, що в цілому неможливо

встановити частку окремих джерел (або груп джерел) викидів. Визначаються основні принципи діяльності у відповідній галузі. Держави-учасниці зобов'язалися розробляти ефективну політику і стратегію боротьби із забрудненням повітря, у т. ч. системи регулювання якості повітря, сумісні із сталим розвитком, зокрема, шляхом використання найкращої з наявних та економічно прийнятної технології, що ґрунтується на принципах маловідходності. Зазначено основні сфери, в яких сторони співробітничать, організовують спільні дослідження та розробки. Це, зокрема, наявні й перспективні технології скорочення викидів сполук сірки та ін. основних забруднювачів повітря; апаратура та ін. засоби спостереження і вимірювання рівнів викидів і концентрації забруднювачів повітря в атмосфері; вплив основних забруднюючих повітря речовин на здоров'я людей і навколишнє середовище та природні екосистеми. Конвенцією передбачено механізм обміну між державами-учасницями через Виконавчий орган Конвенції (формується представниками держав на рівні ст. радників урядів країн ЄЕК ООН з проблем навколишнього середовища) інформацією про: викиди в повітря за певні проміжки часу, що узгоджуються на двосторонній основі; зміни у національній політиці та в загалі промислового розвитку, а також потенційні наслідки таких змін, які могли б спричинити істотні зміни у транскордонному забрудненні повітря на великі відстані; техніку і технології скорочення транскордонного забруднення повітря; витрати на боротьбу з викидами сполук сірки та ін. основних забруднювачів повітря.

Конвенція встановила необхідність проведення регулярних спостережень і досліджень впливу трансграничних повітряних потоків токсичних речовин, перш за все, на природні екосистеми (ліси, водоймища і ін.), а також на соціально-екологічні системи.

Конвенція направлена на розвиток міжнародної співпраці в боротьбі із забрудненням повітря, включаючи трансграничне забруднення на великі відстані. «Трансграничне забруднення на великі відстані» означає, згідно Конвенції, «забруднення повітря, фізичне джерело якого знаходиться повністю або частково в межах території, що знаходиться під національною юрисдикцією однієї держави, і негативний вплив якого виявляється на території, що знаходиться під юрисдикцією іншої держави, на такій відстані, що в цілому неможливо визначити долю окремих джерел або груп джерел викидів».

5.4 Протоколи до Конвенції про транскордонне забруднення повітря на великі відстані.

На сьогоднішній день ухвалено вісім протоколів, направлених на скорочення викидів і трансграничних потоків сірки (діоксиду сірки), оксидів азоту, легких органічних сполук, важких металів, стійких органічних забруднюючих речовин, які викликають підкислення, евтрофікацію і утворення приземного озону.

Протоколи до Конвенції:

- Протокол по скороченню викидів сірки або їх трансграничних потоків щонайменше на 30%. Протокол ухвалено в 1985 році, набрав чинності в 1987 році.
- Женевський Протокол про обмеження викидів легких органічних сполук ,або їх трансграничних потоків. Протоколу був прийнятий в 1991 році і набрав чинності в 1997 році.
- Софійський Протокол про обмеження викидів оксидів азоту або їх трансграничних потоків. Протокол ухвалено в 1988 році, набрав чинності в 1991 році. (Протокол зобов'язав країни-учасниці Конвенції обмежувати викиди оксидів азоту або їх трансграничні потоки так, щоб до кінця 1994 року вони не перевищували рівнів 1987 року. Також встановлює критичні навантаження і пов'язані з ними цілі для зниження викидів).
- Ословський Протокол по подальшому скороченню викидів сірки. Протокол ухвалив в 1994 році, набрав чинності в 1998. (Протокол націлений на поступове досягнення критичних навантажень для підкислення і встановлення довгострокових цілей по зниженню викидів сірки).
- Орхузський Протокол по важких металах. Прийнятий в 1998 році і набрав чинності в 2003 році. (Протокол передбачає заходи по зниженню викидів свинцю, кадмію і ртуті - найбільш шкідливих для здоров'я людини і природного довкілля важких металів). Протокол обов'язує держави скоротити емісії важких металів, зокрема свинцю, ртуті і кадмію до рівня 1990 р.
- Орхузський Протокол по стійких органічних забруднюючих речовин (СОЗ). Протокол ухвалено в 1998 році , набрав чинності в 2003 році. (Протокол забороняє виробництво і вживання деяких СОЗ з моменту його прийняття, а для деяких інших речовин встановлює терміни припинення або істотного обмеження виробництва).
- Гетеборгський Протокол про боротьбу з підкисленням, евтрофікацією і приземним озоном. Протокол ухвалено в 1999 році, набрав чинності в 2006 році. (Протокол встановлює стельові значення викидів сірки (включаючи двоокис сірки), NO_x, ЛОС і аміаку).
- Женевський Протокол про довгострокове фінансування Спільної програми спостереження і оцінки поширення забруднюючих речовин повітря на великі відстані в Європі - ЄМЕП. Протокол ухвалено в 1984 році, набрав чинності в 1988 році.

Підписаний Україною 28.IX 1984. Протокол про скорочення викидів сірки або їх трансграничних потоків принаймні на 30 відсотків. Укладений 8.VII 1985 у м. Гельсінкі , набув чинності 2.IX 1987. Підписаний Україною 9.VII 1985. Протокол про обмеження викидів оксидів азоту або їх трансграничних потоків. Укладений 31 .X 1988 у м. Софії (Болгарія), набув чинності 14.11 1991. Підписаний Україною 1.XI 1988. Протокол про контроль за викидами стійких

органічних сполук та їх транскордонними потоками. Укладений 18.XI 1991 у Женеві, набув чинності 29.IX 1997. Підписаний Україною 19.XI 1991.

Питання для підготовки до семінарського заняття:

1. Які нормативно-правові документи спрямовані на охорону атмосферного повітря від забруднення?
2. Де і коли була прийнята Конвенція про трансграничне забруднення повітря на великій відстані?
3. Мета і основні положення Конвенції про трансграничне забруднення повітря на великій відстані.
4. Який нормативно-правовий документ спрямований на зменшення забруднення атмосферного повітря від стійких забруднюючих речовин?
5. Який нормативно-правовий документ спрямований на зменшення забруднення атмосферного повітря від важких металів?
6. Які нормативно-правові документи спрямований зменшення забруднення атмосферного повітря оксидами сірки?
7. Які нормативно-правові документи спрямований зменшення забруднення атмосферного повітря оксидами азоту?
6. Скільки додаткових документів існує на теперішній час до Конвенція про трансграничне забруднення повітря на великій відстані? Основна їхня спрямованість.

Література: 1, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 16, 20.

ТЕМА 6 – Збереження та охорона навколоземного космосу. Декларація правових принципів, що регулюють діяльність держав з дослідження і використання космосу. Договір про принципи діяльності держав стосовно дослідження та використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла.

План:

- 6.1 Міжнародне космічне право - нова галузь міжнародного права.
- 6.2 Міжнародні правові норми, що регулюють людську діяльність в космосі.
- 6.3 Основні принципи сучасного міжнародного космічного права.

6.1 Міжнародне космічне право - нова галузь міжнародного права.

На сьогодні формального розмежування космосу і повітряного простору немає. Проте на практиці сформувався мовчазна «джентльменська угода» про те, щоб вважати космосом простір вище 100 –110 кілометрів над рівнем моря.

Міжнародне космічне право - це нова галузь міжнародного права. Як поняття, вона являє собою сукупність міжнародних принципів і норм, що встановлюють правовий регіон космічного простору, включаючи небесні тіла, і регулюють права й обов'язки суб'єктів міжнародного права у процесі космічної діяльності.

Проблема засмічення навколоземного космічного простору «космічним сміттям» як чисто теоретична виникла по суті відразу після запусків перших штучних супутників Землі в кінці п'ятдесятих років.

За даними, опублікованим Управлінням ООН по питаннях космічного простору, в жовтні 2009 року "Довкола Землі обертається близько 300 тисяч уламків сміття". В даний час лише дві країни - Росія і США мають можливість і відстежують весь навколоземний космічний простір в плані техногенного засмічення.

6.2 Міжнародні правові норми, що регулюють людську діяльність в космосі.

Міжнародні правові норми, регулюючі людську діяльність в космосі, почали з'являтися незабаром після початку освоєння навколоземного простору.

Ще в грудні 1958 р. у Резолюції Генеральної асамблеї ООН підкреслювалися як спільна зацікавленість людства в космічному просторі, так і необхідність обговорення в ООН правових проблем, які можуть виникнути при здійсненні програми дослідження космічного простору. Одночасно ставилося питання про необхідність використання космічного простору тільки у мирних цілях. Це основне положення було підтверджене у грудні 1963р., коли під егідою ООН була ухвалена Декларація правових принципів, які регулюють діяльність держав з дослідження та використання космічного простору.

В 1967 р. у рамках ООН був підписаний Договір про принципи діяльності держав з дослідження і використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла. Цей Договір (скорочено він іменується як "Договір про Космос") є одним із основних документів у сфері правової регламентації використання космічного простору, оскільки він не тільки визначив його режим, але й сформував права та обов'язки держав у будь-якій діяльності, що пов'язана з дослідженням і використанням Космосу. Слідом за цими документами були ухвалені:

- Угода про порятунок космонавтів, повернення космонавтів та повернення космічних об'єктів, запущених у космічний простір (22.04.1968);
- Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, заподіяну космічними об'єктами (29.03.1972);
- Угода про діяльність держав на Місяці та інших небесних тілах (18.12.1979 р.) та ін.

Майже точно до ювілею першого супутника - 10 жовтня 1967 року набрав чинності Договір про принципи діяльності держав по дослідженню і використанню космічного простору, включаючи Місяць і інші небесні тіла, скорочено - Договір по космосу.

Це універсальна міжнародна угода, до якої на сьогодні приєдналося більше 120 держав, включаючи всі космічні держави. У ній закріплені найважливіші принципи мирного використання космосу і відмови від національного привласнення небесних тіл.

У 1972 році набрала чинності Конвенція про міжнародну відповідальність за збиток, заподіяний космічними об'єктами, а ще через чотири роки — Конвенція про реєстрацію об'єктів, що запускаються в космічний простір.

Ці дві угоди важливо у зв'язку з тим, що вони конкретизують умови міжнародної відповідальності держави за будь-яку космічну діяльність, яку здійснює воно само або приватні особи, - його громадяни і організації. Це окремий випадок, коли держава юридично відповідає не лише за себе, але і за того парубка», адже запуски не завжди проходять благополучно.

Значення цих договорів полягає в тому, що вони є обов'язковими для всіх держав. Норми, що містяться в них, і доповнюючі їх міжнародно-правові звичаї в сукупності складають міжнародне космічне право - одну з наймолодших галузей юриспруденції.

Поряд з універсальними угодами існує також велике число міжнародних договорів в області космосу, що зв'язують лише декілька держав. Прикладом може служити міждержавна Угода про Міжнародну космічну станцію (МКС) від 29 січня 1998 року між Канадою, державами - членами Європейського космічного агентства, Японією, Росією і США, що включає серед іншого Кодекс поведінки екіпажу МКС.

6.3 Основні принципи сучасного міжнародного космічного права.

У зв'язку з викладенням основних, хоча й загальних, принципів сучасного міжнародного космічного права, слід зазначити, що, не зважаючи на всю його ультрасучасність, у складі його принципів є не тільки положення договірною права. Деякі положення носять характер звичаєвого права, зокрема, до нього належить принцип свободи наукових досліджень у відкритому Космосі. Цей принцип виник у результаті практики, в основі котрої вже існувала свобода наукових досліджень у відкритому морі, у міжнародному районі морського дна, в Антарктиці. Всі ці простори різною мірою претендують на статус простору як спільної спадщини людства (або вже його мають, як, наприклад, міжнародний район морського дна), і в міжнародно-правовій регламентації, що стосується космічного простору, принцип свободи наукових досліджень із перших днів формування міжнародного космічного права одержав загальне визнання.

Те ж саме сталося і з таким положенням зі сфери звичаєвого права, яким є свобода використання всіма як космічного простору, так і небесних тіл. Цей принцип став прийнятним, оскільки космічний простір і небесні тіла стали відразу розглядатися людством як потенційні для використання тільки на благо всього людства. До речі, ця дуже значна особливість вислову "на благо всього людства", що якось відразу стала властивою космічному простору і небесним тілам, розташованим у ньому, мала своїм наслідком введення до складу принципів міжнародного космічного права і такого принципу, як "використання Місяця та інших космічних тіл виключно в мирних цілях".

Що ж стосується того, що принцип виключного використання в мирних цілях поки що офіційно не поширюється на весь космічний простір, то й у цьому випадку є підстави припускати, що звичаєве право використовувати об'єкти спільної спадщини людства, і тим більше на його благо, буде в кінцевому рахунку загальноновизнаним. Разом із тим необхідно зауважити, що факт заборони ряду принципів, які прийшли у міжнародне космічне право зі сфери звичаєвого права, не варто розглядати як кардинальну зміну їхньої юридичної характеристики. Видається, що це тільки підвищує значення принципів звичаєвого права у цілому.

Відповідно до зазначених документів і основних загальних принципів міжнародного космічного права, можна сформулювати, хоча і в порівняно загальних рисах, правовий режим використання космічного простору. В його основі як принципові специфічні засади лежать:

- свобода дослідження використання Космосу всіма суб'єктами космічного права на основі рівності;
- беззастережне виключення будь-яких національних претензій на будь-які космічні простори й об'єкти;
- заборона використання небесних тіл, і насамперед Місяця, у воєнних цілях;
- всесвітнє розширення міжнародної взаємодії з метою поглиблення людських уявлень про Космос в інтересах усього людства.

Беручи до уваги зазначені загальні і специфічні положення сучасного космічного права, варто вважати, що:

- всі космічні об'єкти, що запускаються, повинні бути належним чином зареєстровані в місцях установленого зразка, мати необхідні розпізнавальні знаки, про їхній запуск і загальну характеристику мети запуску повинно бути зроблено відповідне оповіщення;
- правовий статус космічних об'єктів, де б вони не виявилися в Космосі, повітряному просторі або на Землі, характеризується поширенням на них юрисдикції того суб'єкта міжнародного права, якому вони належать, що передбачає у випадку їхнього потрапляння у сферу іншої юрисдикції негайне повернення власникові;
- правовий статус космонавтів відрізняється, з одного боку, поширенням на них юрисдикції відповідно до їхньої громадянської приналежності, і, з другого - наданням їм, у разі потреби, можливостей і всілякого сприяння;
- широке співробітництво і взаємодопомога між космонавтами різних держав.

Аналіз викладеного дозволяє вважати, в цілому, хоча і з певними застереженнями, що міжнародне співтовариство схильне розглядати космічний простір як спільну спадщину людства, використання якої можливе у мирних цілях і на благо всього людства.

Це базове положення по дії у просторовій сфері поширюється на всі простори Космосу, про які сучасне людство має практичне та наукове уявлення, і цей факт красномовно свідчить про суттєве розширення просторової сфери діяльності сучасного міжнародного права, що вийшло за межі звичних земних вимірів.

Разом із тим, зазначені міжнародно-правові документи і сформульовані в них принципи міжнародного космічного права сприяють розширенню існуючих до цього уявлень про правовий статус об'єктів спільної спадщини людства. Під подібним розширенням, насамперед, мається на увазі, що космічний простір в юридичному уявленні сучасного людства є фактором не тільки і, тим більше, не стільки земної цивілізації, скільки фактором можливих інших цивілізацій Всесвіту. Не виключено, що в цих цивілізаціях, висловлюючись прийнятними для землян поняттями, існують свої правові погляди щодо космічного простору і взаємодії цих поглядів з нашими юридичними канонами освоєння і використання Космосу, котрі могли б, природно, в майбутньому дати важко передбачувані, але, хотілося б вірити, дуже показні ефекти.

Принципи, які регулюють діяльність держав, закладені в Декларації правових принципів, що регулюють діяльність держав з дослідження та використання космічного простору (13 декабля 1963 года). Основні з них:

1. Дослідження і використання космічного простору здійснюються на благо і на користь всього людства.
2. Космічний простір і небесні тіла відкриті для дослідження і використання всіма державами на основі рівності і відповідно до міжнародного права.

3. Космічний простір і небесні тіла не підлягають національному привласненню ні шляхом проголошення суверенних прав, ні за допомогою або окупації, ні будь-якими іншими засобами.

4. Діяльність держав по дослідженню і використанню космічного простору повинна здійснюватися відповідно до міжнародного права, включаючи Статут Організації Об'єднаних Націй, на користь підтримки міжнародного миру і безпеки і розвитку міжнародної співпраці і взаєморозуміння.

5. Держави несуть міжнародну відповідальність за національну діяльність в космічному просторі незалежно від того, чи здійснюється вона урядовими або неурядовими органами, і за забезпечення відповідності національній діяльності принципам, викладеним в Декларації. Діяльність неурядових органів в космічному просторі проводиться з дозволу і під постійним спостереженням відповідної держави. В разі діяльності в космічному просторі якої-небудь міжнародної організації відповідальність за виконання принципів, викладених в справжній Декларації, покладається на дану міжнародну організацію і на держави, що беруть участь в ній.

6. При дослідженні і використанні космічного простору держави керуються принципом співпраці і взаємної допомоги і здійснюють всю свою діяльність в космічному просторі з належним обліком відповідних інтересів інших держав. Якщо яка-небудь держава має підстави вважати, що діяльність в космосі або експеримент, плановані цією державою або його громадянами, можуть потенційно шкодити діяльності інших держав в справі мирного дослідження і використання космічного простору, то воно повинне провести відповідні міжнародні консультації, перш ніж приступити до такої діяльності або до такого експерименту.

7. Держава, в реєстр якого занесений об'єкт, запущений в космічний простір, зберігає юрисдикцію і контроль над таким об'єктом і над будь-яким екіпажем, що знаходиться на нім, під час їх знаходження в космічному просторі. Приналежність космічних об'єктів, запущених в космічний простір, і їх складових частин не змінюється їх перебуванням в космосі або поверненням на землю.

Питання для підготовки до семінарського заняття:

1. Що називають навколоземним космосом?
2. Які нормативно-правові документи спрямовані на збереження та охорону навколоземного космосу?
3. Принципи, що регулюють діяльність держав в навколоземному космосі.
4. Чи є можливим використання зброї у навколоземному космосі?
5. Чи підлягає Космічний простір і небесні тіла національному привласненню?

6. Які угоди конкретизують умови міжнародної відповідальності держави за будь-яку космічну діяльність?

7. Міжнародні договори в області космосу, що зв'язують лише декілька держав.

Література: 1, 4, 5, 9, 10, 35, 36.

ТЕМА 7 – Регіональні заходи щодо захисту природи (Азово-Чорноморський басейн, Дунай, Карпати). Вирішення питань, пов'язаних з Чорнобильською АЕС.

План:

- 7.1 Регіональні заходи щодо захисту природного довкілля Азово-Чорноморського басейну.
- 7.2 Регіональні заходи щодо захисту природного довкілля р. Дунай.
- 7.3 Регіональні заходи щодо захисту природного довкілля Карпат.
- 7.4 Вирішення питань, пов'язаних з Чорнобильською АЕС.

7.1 Регіональні заходи щодо захисту природного довкілля Азово-Чорноморського басейну.

Природні ресурси Чорного та Азовського морів відіграють значну роль в економіці України. Однак в останні десятиліття екологічний стан морів є незадовільним.

Основними екологічними проблемами Чорного та Азовського морів з кінця ХХ століття є евтрофікація шельфових вод, забруднення морського середовища токсичними речовинами. Загалом незадовільний екологічний стан морів зумовлений значним перевищенням обсягу надходження забруднюючих речовин над асиміляційною спроможністю морських екосистем, що призвело до значного забруднення морських вод, бурхливого розвитку евтрофікаційних процесів, широкомасштабних явищ гіпоксії, появи сірководневих зон, замулення місць існування донних біоценозів, втрати біологічних видів, скорочення обсягу рибних ресурсів, зниження якості рекреаційних ресурсів, загрози здоров'ю населення.

Основними джерелами забруднення є стоки річок, стічні води з точкових та дифузних берегових джерел, морські транспортні засоби.

Спостереження за станом забруднення вод Чорного моря у 2015 -2016 рр. показали, що водне середовище Чорного і Азовського морів були найбільш забруднені нафтовими вуглеводнями (НВ), фенолами, хромом шестивалентним. Дещо меншим у водах був вміст синтетичних поверхнево-активних речовин (СПАР), загального фосфору.

Як одна з екологічно "гарячих точок" на карті Світового океану, Чорне море звернуло на себе увагу структур НАТО ще в 1993 році. Глобальний Екологічний Фонд профінансував Чорноморську Екологічну Програму Black Sea Environmental Programme (BSEP), що повинна була допомогти причорноморським країнам вирішити задачі, поставлені міжнародною Конвенцією по охороні Чорного моря від забруднення.

Для виконання міжнародних і національних зобов'язань у сфері захисту від забруднення і реабілітації екосистеми Чорного моря в Україні розроблений ряд

законодавчих і нормативно правових документів, як спільного характеру, так і спеціальних, що відповідають умовам Чорного моря.

Для сумісних природоохоронних дій Причорноморські держави підписали:

1. Конвенцію по захисту Чорного моря від забруднення (1992 г.);
2. Одеську Міністерську Декларацію (1993 г.);
3. Чорноморську Екологічну Програму (ЧЕП) Black Sea Environmental Programme (1993 г.);
4. Стратегічний план дій для відтворення і охорони Чорного моря (1996 г., 2009 р.) та ін.

На Україні відповідальним за дотримання міжнародних зобов'язань, прийнятих країною, є Міністерство охорони природного довкілля. У Міністерстві є окремих структурний підрозділ, який займається безпосередньо морський тематикою: Відділ Чорного і Азовського Моря. Базовою науковою установою Мінприроди в галузі морського екологічного моніторингу і морських наукових досліджень є НДУ «Український науковий центр екології моря» Мінприроди України (УкрНЦЕМ).

Досвід Центру в проведенні екологічного моніторингу і наукових досліджень зумовило залучення його в 1993 році до виконання міжнародної програми Black Sea Environmental Programme (BSEP) і надання УкрНЦЕМ статусу міжнародного Регіонального активного центру моніторингу і оцінки забруднення Чорного моря. Цей статус УкрНЦЕМ був підтверджений також в рамках „Стратегічного плану дій для відтворення і захисту Чорного моря від забруднення” і міжнародної програми BSIMAP (Black Sea Environmental Integrated Monitoring and Assessment Programme”.

Основними функціями Активного Центру є:

- організаційна і науково методична координація проведення міжнародного екологічного моніторингу Чорного моря;
- виконання національної частини міжнародної програми екологічного моніторингу Чорного моря;
- розробка і впровадження гармонізованих з нормами ЄС басейнових стандартів якості морської середовища.

Протягом кількох десятків років УкрНЦЕМ здійснює моніторингові спостереження у Чорному і Азовському морях в рамках Національної програми, Програми BSEP та ін.

Основними напрямками діяльності УкрНЦЕМ як головного наукового закладу Міністерства у галузі морських екологічних досліджень є оцінка, діагноз і прогноз стану морських екосистем України на підставі даних державного моніторингу, який здійснюється насамперед УкрНЦЕМ та підрозділами Гідрометеослужби.

У 2009 р. УкрНЦЕМ розробив Програму державного екологічного моніторингу Чорного і Азовського морів. Метою Програми є забезпечення правових, організаційних, методологічних та методичних засад функціонування державної системи морського екологічного моніторингу, що спрямована на

створення інформаційної основи управління екологічним станом навколишнього природного середовища та раціональним використанням природних ресурсів Чорного і Азовського морів у межах територіальних вод і виключної морської економічної зони України.

7.2 Регіональні заходи з захисту навколишнього природного середовища р. Дунай.

У всі часи басейн р. Дунай відігравав важливу роль у політичному, соціально-економічному та культурному розвитку Центральної та Південно-Східної Європи. Дунай має надзвичайне значення для життя Європи. Однак, за останнє століття Дунай та його життя зазнали великих втрат. Наприклад, басейн має зараз тільки 20% його колишніх плавнів, і тільки половина з них нагадує приблизно природні умови; у деяких районах спостерігається забруднення води і велика частина простору була дуже змінена людиною - прокладення каналів, побудова дамб та укріплення берегів збільшили ризик повеней та проблем забруднення.

Головна проблема транспортного використання дельти Дунаю – величезний обсяг щорічно внесених річкою наносів. Слабкі ухили водної поверхні в рукавах дельти зумовлюють до осадження наносів та виникнення мілин. Дунай виносить в море в середньому за рік 200 км³ води. При цьому багатолітній середньорічний стік тільки завислих наносів перевищує у закінченні рукавів дельти 65 млн. т, а в роки з максимальним стоком їх вдвічі більше при відсутності припливів в Чорному морі за рахунок наносів, винесених Дунаєм до гирла, суша продовжує нарощуватися на схід. Більші наноси осідають частково в рукавах Дунаю, формують вздовж них пригирлові пасма висотою в середньому 2- 5 м. Друга частина крупних наносів осаджується на виході в море, утворюючи прибережні бари. Все це ускладнює судноплавство та потребує безперервних днопоглиблювальних робіт і укріплення раніше створених дамб в гирлах судноплавних каналів.

У вересні 1991 року у Софії на зустрічі придунайських країн (близько 24 країн), національних та міжнародних неурядових організацій була започаткована Програма охорони басейну ріки Дунай. 29 червня 1994 року у Софії підписаний проект Конвенції щодо співробітництва з охорони та сталого використання ріки Дунай (Конвенція про охорону ріки Дунай). Пізніше ця конвенція була схвалена Організацією Об'єднаних Націй, Європейським Союзом.

Великі надії, які пов'язували з підписанням її, були цілком реальні: співпраця між державними та громадськими організаціями, науковими закладами та промисловістю стало зростає. Робота була настільки успішною, що стала моделлю для решти світу.

В 1998 році для підтримки діяльності країн щодо сталого захисту та використання водних ресурсів Дунаю було створено Міжнародну комісію із захисту р. Дунай (МКЗД ,англійською – International Commission for the Protection of the Danube River – ICPDR), яка складається з делегацій Дунайських

країн, які є стороною Конвенції. Членами МКЗД на сьогодні є Австрія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Хорватія, Чехія, Німеччина, Угорщина, Чорногорія, Молдова, Румунія, Сербія, Словаччина, Словенія і Україна, а також Європейська Комісія.

16 лютого 2010 року міністри і високопосадовці з дунайських країн зібралися у Відні і схвалили План управління водними ресурсами басейну р. Дунай, який має на меті виробити заходи з покращення екологічної ситуації Дунайського регіону та сталого розвитку дунайських країн. План управління водними ресурсами басейну р. Дунай передбачає конкретні заходи, які мають бути реалізовані до 2015 року з метою покращення екологічної ситуації р. Дунай та її приток: зменшення забруднення з боку поселень і сільського господарства, подолання негативних наслідків антропогенних змін, використання миючих засобів, що не містять фосфату, та відновлення водно-болотних угідь.

Міністерська зустріч також схвалила плани дій проти повеней для сімнадцяти суббасейнів Дунаю, що дасть можливість захистити населення дунайських країн від негативних наслідків стихійних лих. Ці плани були розроблені в рамках Протиповеневої програми дій Міжнародної комісії із захисту р. Дунай і містять заходи, що передбачають покращення стану дамб та системи попередження і прогнозування. Вищезазначені заходи будуть впроваджені Придунайськими країнами з метою зменшення шкідливих наслідків від масових повеней 2002, 2005 і 2006 років.

До основних пріоритетів діяльності МКЗД відносяться наступні:

- Збереження водних ресурсів Дунаю.
- Підтримання безпеки водних ресурсів від хімічного забруднення та забруднення стійкими органічними речовинами.
- Сталий розвиток водної системи, включає збереження гідрологічної складової Дунайського басейну.
- Запобігання та боротьба з повенями.

У 2004 році МКЗД вирішила визначити 29 червня Днем Дунаю, як постійну дату для всього басейну ріки. У відзначенні Дня Дунаю МКЗД тісно співпрацює з іншими міжнародними організаціями, національними урядами, організаціями з питань води, також з десятками громадських організацій, які об'єднані у Дунайський Екологічний Форум.

Україна є членом МКЗД з 2003 року і бере активну участь у роботі керівних органів Комісії, робочих групах, основних заходах, які проводяться в рамках МКЗД.

7.3 Регіональні заходи щодо захисту природного довкілля Карпат.

Українські Карпати мають значний курортно–рекреаційний потенціал. Всупереч цьому, сучасна господарсько–виробнича орієнтація регіону полягає в екстенсивному використанні місцевих ресурсів. Розроблена науково обґрунтована модель сталого розвитку гірських районів передбачає екологічно зорієнтовану переорієнтацію економіки Українських Карпат на розвиток

туристично–рекреаційної індустрії. В усьому світі розумної альтернативи туризму і рекреації в гірських регіонах не існує.

Карпатська гірська система, поряд з Альпами та Балканами, характеризується також найбільшою біологічною різноманітністю на європейському континенті. В Українській частині Карпат інтенсивне природокористування розпочалось пізніше, ніж в Західних Карпатах. Завдяки цьому тут на значних площах збереглися ділянки дикої природи, зокрема унікальні праліси. Питання про їх охорону постало ще на початку ХХ століття, коли було створено кілька лісових резерватів в Чорногорі та Марамороських Альпах для збереження і відновлення зникаючих представників флори та фауни. Особливо активізувалася робота вчених щодо територіальної охорони природи Українських Карпат після другої світової війни. Вже в 1949 році на північних схилах Чорногірського хребта був виділений цінний лісовий масив площею 3,9 тис. га, який в 1955 році оголошено заповідним. Велика увага питанням територіальної охорони природи приділялась і на Закарпатті.

В 1968 році уряд України для збереження унікальних гірських ландшафтів прийняв Постанову про організацію Карпатського заповідника на площі 12,6 тис. га. За тридцятирічну історію існування його територія неодноразово збільшувалася. На сьогодні майже 2,5 відсотки території регіону знаходиться під охороною заповідника, що з 1992 року входить до міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО

21-23 травня 2003 року в м. Київ відбулася 5-а Всеєвропейська конференція міністрів охорони довкілля такою, що оточує „Середовище для Європи“. Участь в її роботі взяли делегації 53 країн Європи, Америки, Кавказу і Центральної Азії. Однією з основних подій другого дня Конференції стало підписання рамкової Конвенції про охорону і стійкий розвиток Карпат.

Проект Карпатської конвенції був схвалений урядами всіх семи країн Карпатського регіону, але Конвенцію підписали лише шість з них: Угорщина, Румунія, Сербія і Чорногорія, Словаччина, Чехія (підписала 23 травня) і Україна. Представники Польщі заявили, що не змогли підписати Конвенцію через процедурні проблеми, і пообіцяли зробити це пізніше. Саме Карпатською конвенцією передбачається об'єднання зусиль всіх семи країн Карпатського регіону відносно забезпечення:

- інтегрованого підходу відносно управління земельними ресурсами; збереження і постійного використання біологічного і ландшафтного різноманіття;
- постійного і інтегрованого управління водними ресурсами і річковими басейнами;
- постійного сільського і лісового господарства;
- постійного транспорту і інфраструктури;
- постійного туризму;
- збереження культурної спадщини;

- системи оцінки, збору інформації, про достаток довкілля, моніторингу і раннього запобігання.

Прийняття Конвенції сприятиме активнішому залученню України до міжнародних природоохоронних проектів, збільшенню інвестицій на реалізацію екологічних програм у галузі збереження біологічного і ландшафтного різноманіття Карпат.

Конвенція ратифікована Законом України «Про ратифікацію Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат», 7 квітня 2004 року, N 1672-IV.

7.4 Вирішення питань, пов'язаних з Чорнобильською АЕС на міжнародному рівні.

За кількістю ядерних реакторів Україна посідає дев'яте місце у світі та п'яте в Європі. Всі реактори типу ВВЕР. В Україні діють 4 атомних електростанцій з 15 енергоблоками, одна з яких, Запорізька АЕС з 6 енергоблоками загальною потужністю в 6000 МВт є найпотужнішою в Європі. У 2009 році відсоток ядерної енергетики склав 48% від усього виробництва електроенергії в Україні. Загальна потужність АЕС склала 13 835 МВт.

Аварія на четвертому енергоблоці Чорнобильської атомної електростанції стала однією з найбільших катастроф в історії людства. Вона вплинула на долі мільйонів людей. У багатьох регіонах країни виникли нові соціально-економічні умови, що спричинили кардинальні зміни життя. Україну було оголошено зоною екологічного лиха. В результаті Чорнобильської аварії енергоблок-4 був зруйнований, решта були почергово закриті в період з 1991 по 2000 роки.

До ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС залучили велику кількість людей різного фаху та соціального стану: військових, шахтарів, науковців, водіїв, медиків тощо. У післяаварійний період виникла низка об'єднань громадян, зокрема всесоюзний «Союз Чорнобиль», який з 1991 року трансформувався у міжнародний, та «Союз Чорнобиль України».

Міжнародне співробітництво розпочалося з підписання у вересні 1990-го угоди між урядом УРСР і МАГАТЕ про вивчення наслідків аварії на Чорнобильській АЕС. У відповідь на звернення урядів України, Білорусі та СРСР до Організації Об'єднаних Націй того само року започатковуються дослідження з широкого кола проблем, пов'язаних з наслідками аварії на ЧАЕС. Починаючи з 1991-го Генеральна Асамблея ООН прийняла низку резолюцій щодо зміцнення міжнародного співробітництва у згаданій сфері.

Гуманітарна допомога надходила як від міжнародних програм і організацій (Європейської комісії в рамках програми ТАСІС, Програми розвитку ООН, ЮНЕСКО), так і від окремих держав (США, Великої Британії, Японії, Німеччини, Франції, Іспанії, Куби тощо).

Чорнобильський центр створили 26 квітня 1996 р., у день десятиліття катастрофи. Біля його витоків стояли уряди України та Сполучених Штатів Америки. Пізніше діяльність центру підтримали уряди Великої Британії,

Німеччини, Франції, Японії. Окрім ЧАЕС, Чорнобильський центр надавав науково-технічну підтримку діючим атомним станціям України. Другий напрям діяльності полягав у вивченні екологічних наслідків Чорнобильської аварії. Працюючи спільно із західними фахівцями, персонал центру запозичив найкращий міжнародний досвід.

Основним джерелом фінансування заходів з підтримки ЧАЕС у безпечному стані залишається Державний бюджет України, проте видатки лише 2003 року можна вважати достатніми. Серед проектів, реалізованих на ЧАЕС за підтримки світового співтовариства, виокремлюється План здійснення заходів на об'єкті «Укриття» (SIP). Його профінансували за рахунок внесків країн-донорів. Згідно з планом передбачалося стабілізувати конструкції саркофага, звести ще одну захисну оболонку над «Укриттям» (новий безпечний конфайнмент), демонтувати нестабільні будівельні конструкції тощо.

У рамках проекту вже реалізовано понад 70 інтернаціональних програм. З 1997 року під егідою Чорнобильського центру проводиться міжнародна науково-практична конференція «Міжнародне співробітництво – Чорнобилію». Нині центр поєднує зусилля світової спільноти задля розв'язання комплексної проблеми щодо закриття Чорнобильської АЕС і перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему. п. 9 Оттавського меморандуму передбачає щорічний спільний розгляд G7 та Україною стану реалізації Всеохоплюючої програми для підтримки закриття Чорнобильської АЕС та аналізу просування в галузі ядерної безпеки. Проте, починаючи з 2000 р., жодного засідання не проводилось.

Виведення з експлуатації енергоблоків ЧАЕС вимагає паралельного проведення робіт з підготовки до зняття їх з експлуатації, включаючи будівництво об'єктів із поводження з відпрацьованим ядерним паливом і радіоактивними відходами (РАВ).

В рамках підготовки до зняття з експлуатації ЧАЕС на її майданчику створюється інфраструктура по поводженню з РАВ, які були накопичені за період експлуатації ЧАЕС, а також РАВ, що будуть утворюватися внаслідок робіт із зняття з експлуатації станції, стабілізаційних заходів на об'єкті «Укриття» і т.д., а саме:

- Завод по переробці рідких радіоактивних відходів (ЗПРРВ).
- Промисловий комплекс по поводженню з твердими радіоактивними відходами (ПК ПТРВ), що об'єднує у своєму складі: установку по вилученню твердих відходів з існуючого сховища твердих відходів; завод по сортуванню твердих відходів усіх категорій та переробці низько- та середньоактивних твердих відходів; спеціально обладнане приповерхневе сховище низько- та середньоактивних короткотривких твердих відходів.

Проектування та спорудження об'єктів ведеться за рахунок коштів, що виділяються Україні в рамках Міжнародної допомоги на зняття ЧАЕС з експлуатації (фінансується з Рахунку ядерної безпеки [Nuclear Safety Account – NSA] Європейського банку реконструкції та розвитку [ЄБРР], в рамках програми TACIS).

Продовжується реалізація проекту SIP (Shelter Implementation Plan), який фінансується за рахунок країн “Великої сімки” та інших країн-донорів, стосовно перетворення об'єкта “Укриття” в екологічно безпечну систему відповідно до Меморандуму про взаєморозуміння між Урядом України і Урядами країн “Великої сімки” та Комісією Європейського Співтовариства щодо закриття Чорнобильської АЕС від 20 грудня 1995 р. Також за програмою TACIS передбачається будівництво на майданчиках комплексу “Вектор” промислового комплексу із поводження з твердими радіоактивними відходами. Проект виконується у рамках підготовки до зняття з експлуатації ЧАЕС.

З метою залучення додаткових коштів за грантами Євросоюзу в рамках Програми дій TACIS з ядерної безпеки передбачається виконання: Проекту будівництва промислового комплексу з поводження з твердими радіоактивними відходами (ПКПТРВ) та Проекту створення інфраструктури для зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС, які включають:

- розробку і будівництво ділянки з виробництва первинної упаковки (контейнерів) для перевезення і зберігання радіоактивних відходів (РАВ) усіх типів;
- розробку і будівництво ділянки з виробництва бетонних контейнерів для довгострокового зберігання низько- та середньоактивних короткотривких РАВ;
- розробку і будівництво ділянки для різання та дезактивації довгомірних високоактивних відходів;
- розробку і будівництво ділянки дезактивації електропоїздів і рухомого складу на станції “Семиходи”;
- створення автоматизованої системи контролю радіаційної ситуації у зоні відчуження.

ООН постійно звертається до гуманітарних аспектів чорнобильської трагедії. За визначенням експертів цієї організації, побудувавши «Укриття-2», не слід згортати співпрацю, адже Чорнобильська катастрофа вразила надто велику кількість людей.

Підтримати діяльність ООН з ліквідації наслідків катастрофи мав Цільовий фонд ООН з питань Чорнобиля – найбільші суми до нього внесли уряди Швейцарії, США та Ірландії, а також приватні фонди Японії і Німеччини. Наслідки чорнобильської трагедії й масштаб іншої техногенної катастрофи, що сталася в Японії, змушує світ у котре замислитися над проблемою безпеки ядерної енергетики.

Глобальний масштаб чорнобильської трагедії не зважає на такі перепони, як національний кордон, підноситься над політичною кон'юнктурою, переконує в потребі використовувати всі можливості міжнародного співробітництва для розв'язання наявних і майбутніх проблем.

Після розпаду СРСР Чорнобильська АЕС поступово виведена з експлуатації. Чорнобильська АЕС з 2000 року не генерує енергії, всі енергоблоки зупинені і ведуться роботи по повному виводу її з експлуатації та усунення всіх екологічних наслідків. В Україні, також, існує ще 4-ри недобудовані АЕС: Харківська АТЕЦ, Одеська АТЕЦ, Кримська АЕС, Чигиринська АЕС.

Станом на 2012 рік, працює 4 АЕС на яких працює 15 реакторів, які виробляють близько 50 відсотків загальної електроенергії України.

Питання для підготовки до семінарського заняття:

1. Головні причини незадовільного екологічного стану Чорного і Азовського морів.
2. Які міжнародні нормативно-правові документи спрямовані на захист Чорного моря від забруднення?
3. Основні функції Активного Центру по забрудненню Чорного моря.
4. Роль р. Дунай у політичному, соціально-економічному та культурному розвитку Центральної та Південно-Східної Європи.
5. Мета та основні завдання Конвенції про охорону ріки Дунай.
6. Основні пріоритети діяльності МКЗД. Україна є членом МКЗД?
7. Основні цілі і завдання Карпатської конвенції.
8. Інтернаціональні програми, спрямовані на роботи з відпрацьованим ядерним паливом і радіоактивними відходами.
9. Програми дій ТАСІС з ядерної безпеки
10. Сучасний стан і перспективи розвитку ядерної енергетики в Україні.

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 9, 10, 14, 15, 20, 21, 28, 29, 37.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Андрейцев В.І. та ін. Екологічне право: Особлива частина. За ред. акад. АПрН В.І. Андрейцева. – К.: Істина, 2001.
2. Барановська Н. П. Україна – Чорнобиль – світ. Чорнобильська проблема у міжнародному вимірі. – К.: Ніка-Центр, 1999. – 400 с.
3. Довідник чинних міжнародних договорів України у сфері охорони довкілля / Кол.авт.: Андрусевич А., Андрусевич Н., Козак З.— Львів.— 2009.— 203
4. Дьомкін В.О. Вступ до екологічної політики. – К.: ТанDEM, 2000 р.
5. Збірник нормативно правових актів європейського Союзу у сфері охорони навколишнього середовища. Львів: Екоправо, 2004., - 192 с.
6. Карамушка В.Г. Міжнародні правові документи в сфері охорони навколишнього середовища та їх статус для України / В.Г. Карамушка, Я.І. Мовчан // Екологічна енциклопедія. - Т.2, дод.2. - К.: ТОВ «Центр екол. Освіти та інформації, 2007. - С. 353-366.
7. Методичні вказівки організації самостійної роботи студентів при вивчанні навчальної дисципліни „Правові засади екологічного контролю” для студентів напряму підготовки 6.040106 “Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.odku.edu.ua/> – Одеса: 2014.
8. Микієвич М.М., Андрусевич Н.І., Будякова Т.О. Європейське право навколишнього середовища. Навчальний посібник. Львів: „Екоправо-Львів”, 2004. - 256 с.
9. Міжнародне право. За ред. В.Г. Буткевича. Київ: Либідь, 2004.
10. www.library-odeku.16mb.com.

Міжнародні нормативно-правові акти

11. Віденська конвенція ООН про охорону озонового шару від 22 березня 1985 р. // Дата приєднання України: 18.06.1986 // www.rada.gov.ua.
12. Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття (Софія, 23-25 жовтня 1995 р.) – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_711.
13. Декларація людей Землі, Приблизний план дій на майбутнє (Ріо-де-Жанейро, Бразилія, 12 червня 1992 року) // www.rada.gov.ua.
14. Декларація Міністрів довкілля регіону Європейської економічної комісії ООН (ЄЕК ООН), 5-а конференція Міністрів „Довкілля для Європи”, м. Київ, 21-23.05.2003 р. // www.rada.gov.ua.
15. Декларація про співробітництво у створенні Нижньодунайського Зеленого

- Коридору/ Бухарест 5 червня 2000 року // www.rada.gov.ua.
16. Конвенція про трансграничне забруднення повітря на великій відстані, zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_223. // www.rada.gov.ua.
  17. Кіотський протокол до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату від 11 грудня 1997 (Протокол ратифіковано Законом України 04.02.2004) // www.rada.gov.ua
  18. Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права (Конвенцію ратифіковано Законом N 728-XIV (728-14) від 03.06.99, // www.rada.gov.ua.
  19. Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення головним чином, як середовище існування водоплавних птахів (Рамсар, Іран, 1971 р.) Про визнання України правонаступницею Союзу РСР щодо участі у Конвенції див. Закон [№ 437/96-ВР від 29.10.96](#) } Дата підписання: 02.02.1971, Дата ратифікації СРСР: 26.12.1975, Дата правонаступництва Україною: 29.10.1996, Дата набрання чинності для України: 15.11.1997. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_031.
  20. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля. (Конвенцію ратифіковано Законом від 06.07.99) // www.rada.gov.ua.
  21. Конвенція про захист Чорного моря від забруднення (Конвенцію ратифіковано Постановою ВР N 3939-XII ([3939-12](#)) від 04.02.94) Дата підписання Україною: 21.04.1992 Дата ратифікації: 04.02.1994 Дата набуття чинності для України: 14.04. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_065.
  22. Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин (Бонн, 1979 р.), ратифікована Україною 19 березня 1999 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. // www.rada.gov.ua.
  23. Конвенція про збереження морських живих ресурсів Антарктики 1980 року (Про участь у конвенції див. Постанову ВР N 3937-12 від 04.02.94). Режим доступу: <http://www.uazakon.com/document/tpart20/isx20529.htm>.
  24. Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES, Вашингтон, 1979 р.) чинна для України з 14 травня 1999 р.) // www.rada.gov.ua.
  25. Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі Берн, 19 вересня 1979 року Закон України «Про приєднання України до Конвенції 1979 року про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі» (1996 р.) (Про приєднання із застереженнями до Конвенції див. Закон N 436/96-ВР ([436/96-ВР](#)) від 29.10.96) Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995-032>.
  26. Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного

- різноманіття (Софія, 23-25 жовтня 1995 р.)– Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_711
27. Конвенція про охорону та використання трансграничних водотоків та міжнародних озер, Гельсінкі, 17 березня 1992 р. (Про приєднання див. Закон N 801-XIV (801-14) від 01.07.99, ВВР, 1999, N 34, ст.282) // www.rada.gov.ua.
  28. Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті (Конвенцію ратифіковано Законом N 534-XIV (534-14) від 19.03.99) – Режим доступу: <http://uapravo.net/akty/zakon-main/akt9pexr0n.htm>.
  29. Конвенція щодо співробітництва по охороні та сталому використанню ріки Дунай (ратифіковано Законом України від 17 січня 2002 р.) // www.rada.gov.ua.
  30. Монреальський протокол ООН про речовини, що руйнують озоновий шар від 16 липня 1987 р (дата набуття чинності для України - 01.01.1989 р.) // www.rada.gov.ua;
  31. Програма інтеграції України до Європейського Союзу (Схвалено Указом Президента України від 14.09.2000 року №1072/2000) Протокол про збереження біорізноманіття та ландшафтів Чорного моря до Конвенції про захист Чорного моря від забруднення. Протокол ратифіковано Законом N 685-V (685-16) від 22.02.2007– Режим доступу: http://www.uazakon.com/documents/date_b5/pg_gswvsm.htm.
  32. Протокол про співпрацю між Міністерством екології та природних ресурсів (Мінекоресурсів) України та Програмою організації об'єднаних націй з навколишнього природного середовища - Світовим центром моніторингу збереження природи (ЮНЕП-СЦМЗП) // www.rada.gov.ua.
  33. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату (Конвенцію ратифіковано Законом N 435/96-ВР від 29.10.96, ВВР, 1996, N50, ст. 277) // www.rada.gov.ua.
  34. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про охорону біологічного різноманіття (Конвенцію ратифіковано Законом N 435/96-ВР від 29.11.1994) // www.rada.gov.ua.
  35. Декларація правових принципів, що регулюють діяльність держав з дослідження і використання космосу. kul.kiev.ua/images/chasop/2012_2/336 // www.rada.gov.ua.
  36. Договір про принципи діяльності держав стосовно дослідження та використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла. // www.rada.gov.ua.
  37. Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат», 7 квітня 2004 року, N 1672-IV.:// <http://www.carpathianconvention.org>.

Методичні вказівки до семінарських занять з дисципліни „Міжнародна екологічна діяльність” для студентів що навчаються за напрямом 6.040106 «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування» [в електронному вигляді] /Орлова Ірина Георгіївна, к.х.н., доц., 2016 р. – Одеса: ОДЕКУ, 57 с.